

**ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ МОЛИЯ ВА ИҚТИСОДИ
ТОҶИКИСТОН**

Бо ҳуқуқи дастнавис

ВБД: 336.77

**МИРШАРИФЗОДА ЭМОМАЛӢ ҚУРБОНАЛӢ
ВОСИТАҲОИ ҚАРЗӢ ҲАМЧУН САРЧАШМАИ
АСОСИИ РУШДИ САНОАТИ САБУК ДАР
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

АВТОРЕФЕРАТИ

**диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади
илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи ихтисоси 5.2.17 – Молия,
муомилоти пулӣ ва қарз**

Душанбе – 2026

Диссертатсия дар кафедраи молияи Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон иҷро гардидааст.

Роҳбари илмӣ: **Хайрзода Шукрулло Қурбоналӣ** – доктори илмҳои иқтисодӣ, дотсент, ректори Донишгоҳи давлатии Данғара

Муқарризони расмӣ: **Назирӣ Гулбаҳор Назир** - доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор, муовини раиси Бонки миллии Тоҷикистон

Ҳалимов Лоик Мирзовалиевич – номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент, мудирӣ кафедраи фаъолияти бонкии Донишгоҳи давлатии тижорати Тоҷикистон

Муассисаи пешбар: **Донишгоҳи миллии Тоҷикистон**

Ҳимояи диссертатсия санаи “29” майи соли 2026, соати 09:00 дар ҷаласаи шӯрои диссертатсионии **6D.KOA-014** назди Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон баргузор мегардад. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов, 64/14. E-mail: faridullo72@mail.ru, телефони котиби илмӣ (+992) 935730010.

Бо диссертатсия дар китобхонаи илмӣ Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон ва сомонӣ расмӣ он (www.tgfeu.tj) шинос шудан мумкин аст.

Автореферат санаи « ____ » _____ соли 2026 ғиристода шуд.

Котиби илмӣ
шӯрои диссертатсионӣ,
номзади илмҳои иқтисодӣ

Убайдуллоев Ф.К.

МУҚАДДИМА

Мубрам будани мавзуи таҳқиқот. Ҷумҳурии Тоҷикистон дар як марҳилаи нави рушд, ки бо печидагии равандҳои ҷаҳонишавӣ, бамаротиб тағйир ёфтани ҷараёнҳои тезу тунди геополитикӣ қарор дорад, бояд вобастигии худро аз чунин муҳит дар доираи имконияти мавҷуда ғимоят кунад. Ҳамзамон, иқтисодиёти миллӣ бо таҳдидҳои нав дучор мешавад, ки аз қисмати иқтисодии идоракунии давлат амалҳои муассирро тақозо мекунад. Дар ин росто, ҳукумати мамлакат кӯшиш менамояд, ки барои таъмини суботи иқтисодӣ, нигоҳ доштани соҳибхӯшӣҳои миллӣ, баланд бардоштани иқтидори иқтисодӣ ва беҳтар намудани шароити зиндагии аҳоли сиёсати иқтисодии оқилонаро роҳандозӣ кунад. Барои расидан ба ин ҳадаф бозбинии сиёсати иқтисодӣ ҷиҳати таҳкими нақши институтсионалии давлат хеле муҳим буда, бо роҳандозии тадбирҳои муассир муайян мегардад. Бинобар ин, «мақомоти ҳокимияти давлатӣ дар ҳамоҳангсозӣ ва бар дӯш гирифтани масъулият ҷиҳати таъмини рушди индустриалӣ ва инноватсионии иқтисодиёти миллӣ барои диверсификатсияи васеъ ва рақобатнокии он нақши пешбарандаро хоҳанд бозид» [14].

Албатта, ин мавқеи муҳими стратегӣ ба хулосае оварда мерасонад, ки имрӯз барои коҳиш додани хавфҳои, ки вобастагии иқтисоди миллиро аз ҷолишҳои ҷаҳонӣ афзоиш медиҳанд, тағйир додани блоки иқтисодии сиёсати давлатӣ ва гуногунрангсозии сохтории иқтисодиёт бо афзалият додан ба рушди бахши воқеӣ, пеш аз ҳама саноат, зарур аст. Зеро, саноат ва қисмати асосии он – саноати сабук, имрӯз вобаста ба мавҷудияти захираҳои табиӣ ва иқлимӣ соҳаи афзалиятнок ба ҳисоб рафта, рушди он тавассути воситаҳои қарзӣ иқтидори содиротии мамлакатро дар ояндаи наздик баланд бардошта метавонад. Илова бар ин, саноати сабуки Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки корхонаҳои истеҳсолкунандаи маҳсулоти гуногунро дар бар мегирад, бо фароҳам овардани пойгоҳи

техникии муносиб дар таҳкими суботи ҷомеа ва рушди устувори иқтисодиёти миллӣ нақши ҳалкунанда хоҳад дошт.

Бо дарназардошти гуфтаҳои боло, қайд мекунем, ки имрӯз дар соҳаи илмҳои иқтисодӣ асарҳое, ки мундариҷаи онҳо ба воситаҳои қарзӣ ҳамчун сарчашмаи асосии рушди саноати сабук нигаронида шудааст, арзиши назарраси назариявӣ ва амалӣ касб мекунанд. Мубрам будани мавзӯи таҳқиқот бо якчанд омилҳо муайян карда мешавад. Пеш аз ҳама, зикр кардан зарур аст, ки дар низоми миёнаравии молиявӣ норасоии воқеъбинонае вучуд дорад, ки дар номувофиқати сохтори байни дастрасии маҳдуди корхонаҳои саноати сабук ба қарзҳои дарозмуҳлат ва эҳтиёҷоти рӯзафзунӣ онҳо ба маблағгузорӣ барои рушди технология ифода меёбад. Инчунин, масъалаи ҳамроҳии муҳтавои барномаҳои қарздиҳии имтиёзнокӣ давлатӣ ва механизмҳои бозории пешниҳоди қарз ба қадри кофӣ омӯхта нашуда, ҳамчун вазифаи таъхирнопазир, таҳияи амсилаи ҳамҷонибаро ҷиҳати коҳиш додани хавфҳои қарзӣ ҳам барои бонкҳо ва ҳам барои қарзгирандагон, аз ҷумлаи корхонаҳои саноати сабук талаб мекунад.

Дар баробари ин, мубрами таҳқиқот аз саҳми имконпазири саноати сабук дар ҳалли масъалаҳои асосии табдили сохтори иқтисодиёти миллӣ бармеояд. Тасодуфӣ нест, ки дар ҳуҷҷатҳои стратегияи мамлакат ба ин соҳа таваҷҷуҳи хоса дода мешавад. Аз ҷумла, дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олӣ аз 23 декабри соли 2022 чунин зикр шудааст: «Вазорати саноат ва технологияҳои нав бояд дар ҳамкорӣ бо вазорату идораҳои дахлдор ... бо мақсади истифодаи пурраи имконияти кишвар дар самти рушди саноати сабук стратегияи миллии рушди истеҳсолу коркарди пахта ва саноати насосҷиро таҳия ва ... пешниҳод намояд» [13]. Ин аз ғуногунрангсозии содирот, коҳиш додани вобастагӣ аз ашёи хоми берунӣ, ивазкунии

воридот, пеш аз ҳама, – ба роҳ мондани истифодаи ашёи хоми дохилӣ, инчунин, таъсиси ҷойҳои нави корӣ, ки бевосита бо ҳадафҳои суботи иҷтимоӣ дар мамлакат ҳамради мебошанд, таъкид мекунад. Ҳамин тариқ, роҳандозӣ намудани механизми муассири пешниҳоди қарз ба корхонаҳои саноати сабук, ба хоҳири ҷалби бештари сармоягузорӣ ва татбиқи лоиҳаҳои шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ, метавонад ба омили муҳими тақонбахши занҷираи рушд – аз ба қор даровардани иқтидорҳои истеҳсолӣ то ташаккули кластерҳои комили минтақавӣ табдил ёбад.

Ҳалли масъалаҳои тақмили низоми қарздиҳии бонкӣ ба корхонаҳои саноати сабук аз ҷиҳати амалӣ низ мубрами назаррас дорад. Маълумот оид ба вазъи қарздиҳӣ ба корхонаҳои соҳа пароканда буда, тавсияҳои методии муассир ҷиҳати муайянсозии шароит ва тартиби пешниҳоди қарз ба самтҳои афзалиятнок дар саноати сабук на аз ҷониби мақомоти вақолатдор, на аз ҷониби ташкилотҳои қарзӣ таҳия карда нашудаанд. Ҳамаи ин, аз аҳамияти баланди диссертатсияи мазкур, ки рисолати он пайдо намудани посух ба саволи он, ки кадом механизмҳои институтсионалӣ ва молиявӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон барои табдили қарзҳои бонкӣ аз воситаи ёрирасон ба сарчашмаи асосии маблағгузори рушди саноати сабук муассир мебошанд, дарак медиҳад.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Дар адабиёти илмӣ шумораи назарраси интишорот ташаккул ёфтааст, ки ба омӯзиши асосҳои назариявӣ ва механизмҳои амалии маблағгузори бахши воқеии иқтисодиёт, инчунин, масъалаҳои рушди саноат бахшида шудаанд. Масъалаҳои умумии нақши қарз дар рушди иқтисодӣ, назарияи қарздиҳӣ ва фаъолияти низоми бонкӣ дар асарҳои классикони илми иқтисодӣ – А. Смит, Д. Рикардо, К. Маркс, Ҷ.М. Кейнс, Ҷ.А. Шумпетер, К. Виксел, инчунин, олимони муосири хориҷӣ – А.Г. Алтунян, О.Э. Дембилов, В.Ю. Додонов, С.М.

Дробишевский, Н.Н. Илишева, В.В. Масленников, Н.В. Колоскова, Ф. Мишкин, Ч. Стиглитс, О.С. Сухарев, Л.Н. Красавина, М.А. Портной, Я.М. Миркин, С.Б. Коваленко, Н.Н. Семенова ба таври васеъ инъикос ёфтаанд.

Дар асарҳои муҳаққиқони ватанӣ – Ш. Раҳимзода, З.С. Султонов, Ҳ. Умаров, У.С. Ҳикматов, Ғ.Ҳ. Ғаюров, К.Ф. Сайфулов, С.Ч. Махшулов, Н.Қ. Икромов, Б.Ҳ. Каримов, Г.С. Латипова, Ф.С. Обидзода, М.Р. Рустамзода, С.С. Саъдуллозода, Қ.Х. Хушвахтзода, Қ.А. Ҳаёев, Б.М. Шарифзода, Н.Ш. Шарифзода, Ш.Р. Шарифзода низ ба ин ҷанбаҳои назариявӣ дар қаринаи иқтисодиёти миллӣ таваҷҷуҳ зоҳир шудааст. Дар асарҳои худ – Ш.Қ. Хайрзода, А.А. Солеҳзода, Н.А. Авғонов, Р.А. Азизбоев, Д.А. Амонова, Д.Д. Бобочонов, М.Н. Ғозиев, И.Х. Тохтаров, С. Ҳикматов ҷанбаҳои гуногуни сиёсати қарзӣ ва фазои сармоягузорию дар иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳқиқ кардаанд.

Дар асарҳои олимони хориҷӣ – С.П. Голованова, М.И. Кривогуз, Т.А. Илина ва муҳаққиқони ватанӣ – З.С. Алиева, Ф.Н. Икромов, М.А. Ниёзов, А.К. Сафоев, Б.С. Собиров, А.Ф. Содикова, З.С. Султонов, С. Ҳикматов, Ф.К. Шамсиев амсилаҳо ва воситаҳои муосири маблағгузорию саноатӣ, аз ҷумла механизмҳои шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ, инчунин, маблағгузорию лоиҳавӣ дар соҳаи саноат таҳлил карда шудаанд.

Сарфи назар аз доираи васеи интишорот оид ба масъалаҳои қарздиҳӣ, таҳқиқоти ҳамҷонибае, ки ба нақши қарз ҳамчун сарчашмаи асосии рушди иқтисодии саноати сабук дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида шуда бошад, мавҷуд нест. Масъалаҳои ташаккули низоми қарздиҳии дарозмуҳлат, мутобиксозии қарз ба даври истехсолӣ дар саноати сабук, арзёбии самаранокии барномаҳои дастгирии давлатии қарзӣ барои соҳаи мазкур ва таҳияи амсилаи ҳамгироии захираҳои қарзӣ бо ҳадафҳои мушаххаси стратегӣ барои қоркарди ашъи хом ва афзоиши содироти маҳсулоти

тайёр ба кадрӣ кофӣ таҳқиқ нашудаанд. Аз ин рӯ, мавзуи мазкур таҳқиқоти амиқ ва муназзамро талаб мекунад, ки мақсади асосӣ ва нағзҳои илмӣ диссертатсияро муайян кардааст.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзуҳои илмӣ. Натиҷаҳои асосии таҳқиқот бо санадҳои барномавии рушди иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз қабили Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 октябри соли 2016, №392), Стратегияи рушди саноат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 марти соли 2018, №159), Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025 (қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 16 июни соли 2021, №441), Барномаи рушди саноати сабук дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2022 (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 марти соли 2019, №128), Барномаи саноатикунории босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2025 (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 майи соли 2020, №293) алоқаманд мебошад. Диссертатсия мувофиқи нақшаи корҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи молияи Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон дар солҳои 2021-2025 иҷро гардидааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот. Таҳияи муқаррароти назариявӣ ва тавсияҳои методӣ ҷиҳати тақмили истифодаи воситаҳои қарзӣ ҳамчун сарчашмаи асосии рушди саноати сабук дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва механизмҳои дастрасии корхонаҳои соҳа ба захираҳои қарзӣ, мақсади таҳқиқотро ташкил медиҳад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Ҷиҳати ноил шудан ба мақсади гузошташуда дар таҳқиқот чунин вазифаҳо муқаррар карда

шудаанд, ки муҳтавои асосии диссертатсияро муайян мекунанд:

1. Таҳқиқи назариявии таҳаввулот ва асосҳои институтсионалии ташаккул ва рушди муносибатҳои қарзӣ дар саноат, равшан намудани моҳияти иқтисодии мафҳуми воситаҳои қарзӣ ва таҳлили шаклҳои истифодаи қарз барои рушди соҳа.

2. Омӯзиши равандҳои қарздиҳӣ ба баҳши воқеии иқтисодиёт дар мамлакатҳои хориҷӣ ва арзёбии имконияти мутобиксозии таҷрибаи байналмилалӣ қарздиҳии бонкии саноати сабук ба шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон.

3. Таҳлили вазъи муосири таъмини корхонаҳои саноати сабуки Ҷумҳурии Тоҷикистон бо воситаҳои қарзӣ, ошкор кардани мушкилоти қарздиҳии бонкии соҳа, дар ин замина муайян кардани таъсири воситаҳои қарзӣ ба рушди соҳа ва ташаккули мақеи он дар сохтори истеҳсолоти саноатӣ.

4. Муайян кардани самтҳои тақмили қарздиҳии бонкӣ ба корхонаҳои саноати сабуки Ҷумҳурии Тоҷикистон тавассути баланд бардоштани иқтидори қарздиҳии бонкҳо, тақмили механизмҳои пешниҳод ва баргардонидани воситаҳои қарзӣ ва муқаррар кардани стратегияи рушди саноати сабук дар асоси дастгирии қарзӣ.

Объекти таҳқиқот. Объекти таҳқиқот муносибатҳои қарзие мебошанд, ки байни ташкилотҳои қарзӣ ва корхонаҳои саноати сабуки Ҷумҳурии Тоҷикистон ба миён меоянд.

Предмети таҳқиқот. Предмети таҳқиқот механизмҳои иқтисодӣ, институтсионалӣ, ташкилӣ ва молиявӣ пешниҳоди воситаҳои қарзӣ барои таъмини рушди корхонаҳои саноати сабук мебошанд.

Фарзияти таҳқиқот. Фарзияи таҳқиқот дар назар дорад, ки баланд бардоштани нақши воситаҳои қарзӣ дар рушди саноати сабуки Ҷумҳурии Тоҷикистон ва муқаррар кардани мавқеи он дар сохтори саноати миллӣ танҳо бо ташаккули низоми ҳамаҷонибаи қарздиҳии бонкӣ, ки ба

тавсеаи иқтидори қарзии бонкҳо, мутобиқсозии таҷрибаи байналмилалӣ, тақмили механизмҳои пешниҳод ва баргардонидани воситаҳои қарзӣ асос ёфтааст, имконпазир мебошад.

Асосҳои назариявии таҳқиқот. Асосҳои назариявии таҳқиқотро муқаррароти появии назарияи иқтисодӣ, назарияҳои молия, қарз, бонкдорӣ, иқтисодиёти институтсионалӣ ва миёнаравии молиявӣ, инчунин, концепсияҳои рушди саноат ва нафосозии сохтории иқтисодиёт ташкил медиҳанд. Диссертатсия ба асарҳои олимони ватанӣ ва хориҷӣ, ки ба масъалаҳои рушди муносибатҳои қарзӣ, нақши қарз дар тақриристеҳсол, инчунин, равишҳои назариявии рушди механизмҳои молиявӣ қарзӣ дар соҳаи саноат бахшида шудаанд, таъя мекунад. Назарияҳои маъмур имкон медиҳанд, ки таъсири қарз ба рушди саноати сабук ва нақши он дар сохтори истеҳсолоти саноатӣ дарк карда шавад.

Асосҳои методологии таҳқиқот. Асосҳои методологии таҳқиқотро усулҳои умумии илмӣ ва махсуси дарки равандҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ, аз ҷумла равишҳои муназзам ва институтсионалӣ, усулҳои таҳлил ва таркиб, индуксия ва дедуксия, истисноӣ илмӣ ва ҷамъбастанӣ ташкил медиҳанд. Дар таҳқиқот инчунин, усулҳои иқтисодиёти омӯрӣ, таҳлили муқоисавӣ, таҳлили сохторӣ, арзёбии қарбҳои истифода шудаанд. Ин имкон дод, ки вазъи муносири қарзҳои бонкӣ ба қорхонаҳои саноати сабуки Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамаҷониба таҳлил карда шуда, мушкilotи мавҷуда муайян ва самтҳои тақмили дастгирии қарзии соҳа асоснок карда шаванд.

Сарчашмаҳои маълумот. Сарчашмаҳои маълумот барои таҳқиқот иборатанд, аз санадҳои меъёрию ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи бонкдорӣ, саноат, асарҳои олимони ватанӣ хориҷӣ, нашрияҳои Бонки миллии Тоҷикистон (БМТ), маводи ташкилотҳои қарзии молиявӣ, омили расмӣ Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии

Тоҷикистон, иттилоот аз сомонаҳои интернетӣ ва коркардҳои худии муаллиф.

Пойгоҳи таҳқиқот. Заминаи моддию техникӣ, ташкилӣ ва иттилоотӣ, ки таҳлили қарздиҳии бонкӣ ва нақши онро дар рушди саноати сабуки Ҷумҳурии Тоҷикистон таъмин мекунад, пойгоҳи таҳқиқотро ташкил медиҳад. Заминаи моддию техникӣ аз захираҳои Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон (китобхонаи электронӣ, пойгоҳҳо ва воситаҳои техникӣ коркард ва таҳлили маълумот) иборат мебошад. Дастурҳои роҳбари илмӣ, дастрасӣ ба маълумоти корхонаҳо, имконияти иштирок дар конференсияҳои илмӣ, – заминаи ташкилии таҳқиқотро ташкил медиҳад. Заминаи иттилоотии таҳқиқот санадҳои меъёрию ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, маълумоти оморӣ, ҳисоботи бонкҳои тичоратӣ ва корхонаҳои саноати сабук, маводи ташкилотҳои молиявии байналмилалӣ, интишороти илмӣ ва натиҷаҳои таҳлилҳои худӣ муаллиф мебошанд.

Навгонии илмӣ таҳқиқот. Навгонии илмӣ таҳқиқот дар рушди муқаррароти назариявӣ методологии қарздиҳии бонкӣ ва асоснок кардани механизмҳои амалии истифодаи воситаҳои қарзӣ ҳамчун сарчашмаи асосии рушди саноати сабуки Ҷумҳурии Тоҷикистон ифода меёбад. Натиҷаҳои муҳими қор, ки дорои навгонии илмӣ мебошанд, инҳоро дар бар мегиранд:

1. Таҳқиқи ҷанбаҳои назариявӣ ва масъалаҳои концептуалии низоми қарздиҳӣ, равшан кардани муқаррароти назариявии рушди муносибатҳои қарзӣ, ки хусусиятҳои институтсионалии ташаккули онҳоро дар саноат дар шароити дигаргуниҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ифшо мекунад.

2. Таҳияи механизмҳои асосии танзими раванди қарздиҳии саноатӣ, шаклҳои истифодаи воситаҳои қарзӣ дар истеҳсолоти саноатӣ дар мамлакатҳои хориҷӣ, муайян

кардани имконияти мутобиксозии таҷрибаи байналмилалӣ қарздиҳии саноати сабук ба шароити институтсионалии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

3. Ошкор кардани мушкилоти асосии қарздиҳии бонкӣ ба корхонаҳои саноати сабук дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, асоснок кардани таъсири воситаҳои қарзӣ ба рушди иқтисодии онҳо, инчунин, муқаррар кардани мавқеи саноати сабук дар сохтори истеҳсолоти саноатии миллий.

4. Муайян кардани самтҳо ва механизмҳои тақмили низоми қарздиҳии бонкӣ, ки ба баланд бардоштани иқтидори бонкҳои тижоратӣ, бештар кардани шароити баргардонидани қарзҳо ва тавсеаи дастгирии қарзии корхонаҳои саноати сабуки Ҷумҳурии Тоҷикистон нигаронида шудаанд.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда

1. Хусусиятҳои муҳити институтсионалии низоми молиявӣ қарзӣ омили асосии муайянкунандаи ташаққул ва рушди муносибатҳои бахши бонкӣ ва соҳаи саноати иқтисодиёти миллий мебошанд ва ҳамзамон, ба назар гирифтани хусусиятҳои соҳавӣ истеҳсолоти саноатиро талаб мекунад, ки зарурати равшан кардани асосҳои назариявӣ ва моҳияти иқтисодии воситаҳои қарзӣ ва шаклҳои истифодаи онҳоро дар истеҳсолоти саноатӣ ба миён меоранд.

2. Тасдиқи зарурати мутобиксозии таҷрибаи байналмилалӣ дастгирии қарзии рушди иқтисодии саноати сабук ба шароити институтсионалии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва имконпазир будани он дар сурати ба инобат гирифтани табилии институтсионалӣ ва шароити иқтисодии соҳа, ки дастрасии бештар ва ҳадафнокии воситаҳои қарзиро таъмин мекунад.

3. Дар асоси таҳлили вазъи муносири низоми қарздиҳии бонкӣ ба корхонаҳои саноати сабуки Ҷумҳурии Тоҷикистон шароит ва хусусиятҳои он муайян карда шудаанд, ки бо яқчанд мушкилоти низомсоз тавсиф мешаванд ва таъсири

воситаҳои қарзиро ба рушди соҳа ва ташаккули мавқеи рақобатии он дар сохтори саноати миллий маҳдуд мекунанд.

4. Асоснок кардани самтҳои асосии такмили низоми қарздиҳии корхонаҳои саноати сабуки Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз қабيلي баланд бардоштани иқтидори қарздиҳии бонкҳои тичоратӣ, беҳтар кардани механизмҳои пешниҳод ва баргардонидани воситаҳои қарзӣ, инчунин, тавсеаи воситаҳои дигари дастгирии қарзӣ, ки ба рушди иқтисодии корхонаҳои саноати сабук мусоидат мекунанд.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Аҳамияти назариявии таҳқиқотро ҷанбаҳои назариявӣю методии қарбурди воситаҳои қарзӣ ҳамчун сарчашмаи асосии рушди саноати сабук ифода мекунанд. Ҳамчунин, методологияи амалисозии онҳо таҳия гардидааст, ки ҷанбаҳои асосии назариявии мавзӯи таҳқиқшавандаро дар бар мегирад. Аҳамияти амалии таҳқиқот аз он иборат аст, ки дар шароити имрӯзаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, баъд аз ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ, мавқеъ ва натиҷаҳои навбонии таҳқиқоти илмӣ дар тавсия ва пешниҳодҳои илман асоснок дар ҷарғида, онҳо моҳияти назариявӣ ва амалии таҳқиқотро пурра инъикос менамоянд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Ҳангоми таҳияи мавзӯ ва ба таври мушаххас гузаронидани таҷрибаҳои амалию муқоисавӣ, дар заминаи вазъи воқеии саноати сабуки Ҷумҳурии Тоҷикистон ва қарздиҳии низоми бонкӣ ба он, дақиқии маълумот, кифоягии ҳаҷми маводи таҳқиқӣ, баррасии натиҷаҳои омории таҳқиқот ва интишорот тасдиқ мегардад. Дар анҷоми рисола, дар асоси таҳлили илмӣ натиҷаи таҳқиқоти назариявӣ ва амалӣ ҳулосаҳо ва тавсияҳои илман асоснокгардидаи дахлдор ба даст оварда шудаанд.

Мубоикати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Таҳқиқот ба муҳтавои бандҳои зерини Шиносномаи ихтисосҳои КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯйи ихтисоси 5.2.17 – Молия, муомилоти

пулӣ ва қарз мутобиқ аст: 9.1. Назария, методология, концепсияҳо ва принципҳои асосии муносибатҳои қарзӣ ҳамчун ҷанбаҳои зоҳиршавии низоми қарзӣ, 9.2. Стратегияи ҳамгироии иқтисодии Тоҷикистон ба низоми муносибатҳои хоҷагидорӣ ҷаҳонӣ ва низоми пулию қарзии ҷаҳонӣ, 9.3. Рушди инфрасохтори муносибатҳои қарзӣ, фишангҳо, шаклҳо ва методҳои муосири пешниҳоди қарз, 9.6. Қонунҳо ва қонуниятҳои рушди соҳаи қарз, 9.7. Таҳаввулоти муносибатҳои қарзӣ; қонуниятҳо ва тамоюлоти муосири рушди онҳо, иртиботи мутақобилаи қарз бо гардиши пул, молия, бозори молия, тақвияти таъсири қарз ба истеҳсолот ва фурӯши маҳсулоти ҷамъиятӣ.

Саҳми шахсии доктараби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Саҳми шахсии муаллиф аз таҳияи ҳамҷонибаи муқаррароти назариявӣ методологӣ ва амалии тақмили қарздиҳии бонкӣ ҳамчун сарчашмаи асосии рушди саноати сабуки Ҷумҳурии Тоҷикистон иборат аст. Муаллиф шахсан таҳаввулоти муносибатҳои қарзиро дар саноат таҳлил карда, асосҳои институтсионалии ташаккули онҳоро ошкор, таҷрибаи байналмилалӣ қарздиҳии соҳаро арзёбӣ намуда, имконияти мутобиқшавии онро ба шароити миллий асоснок кардааст. Дар асоси таҳлили маълумоти омӯрӣ, ҳисоботи бонкҳои тижоратӣ ва корхонаҳои саноати сабук, механизмҳои баланд бардоштани иқтидори қарздиҳӣ, тақмили расмиёти пешниҳоди қарз ва баргардонидани онҳоро таҳия карда, самтҳои стратегияи тавсеаи дастгирии қарзии корхонаҳои соҳаро муайян кардааст. Ғайр аз ин, унвонҷӯ барои сохторҳои давлатӣ ва бонкӣ тавсияҳое таҳия кардааст, ки ба баланд бардоштани самаранокии истифодаи воситаҳои қарзӣ ва рушди устувори корхонаҳои саноати сабук нигаронида шудаанд.

Тасвир ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Натиҷаҳои таҳқиқот дар шакли гузоришҳои илмӣ ва тавсияҳои амалӣ пешкаш гардида, дар конференсияҳои

байналмилалӣ ва ҷумҳуриявӣ «Афзалиятҳои рушди баҳши молиявӣ дар давраи гузариш ба иқтисодиёти рақамӣ» (ш. Душанбе, соли 2023), «Механизмҳои таъмини устувории молиявӣ ташкилотҳои қарзӣ дар шароити саноатикунонӣ ва иқтисодиёти инноватсионӣ» (ш. Душанбе, соли 2023), «Масоили рушди баҳисобгирии муҳосибӣ, молия ва менечмент дар шароити рақамикунонии иқтисодиёт ва такмили ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (н. Рашт, соли 2024) ва дигарҳо баҳои мусбат гирифтаанд. Тавсияҳои амалӣ оид ба такмили қарздиҳии банкҳо ба корхонаҳои саноати сабук пешниҳод шудааст, аз ҷумла ба КВД БА ҚТ «Амонатбанк» (санад аз 27.08.2025, аз филиали №76 дар ноҳияи Рашт). Нуктаҳои асосии назариявӣ ва амалии таҳқиқот дар Донишқадаи омӯзгорӣ Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт ҳангоми омӯзиши фанҳои «Муомилоти пулӣ ва қарз», «Амалиётҳои банкӣ», «Ҷаъолияти банкӣ» истифода мешаванд (санади № 22/251 аз 23 декабри соли 2024).

Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Доир ба мавзӯи таҳқиқот 19 мақолаи илмӣ дар ҳаҷми 8,2 ҷузъи ҷопӣ (аз ҷумла 5,4 ҷузъи ҷопӣ аз муаллиф), аз онҳо 9 мақола дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшаванда нашр шудааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, хулоса ва тавсияҳо, рӯйхати адабиёт бо 177 номгӯй иборат аст. Матни он дар 198 саҳифа дарҷ гардида, 22 ҷадвал, 13 диаграмма ва 7 расмро дар бар мегирад.

ҚИСМҲОИ АСОСИИ ТАҲҚИҚОТ

Дар муқаддима мубрам будани мавзӯи диссертатсия асоснок карда шуда, мақсад, вазифаҳо, предмет ва объекти таҳқиқот муайян карда шудааст, шарҳи мухтасари адабиёт оид ба мавзӯ оварда шуда, инчунин, дигар ҷанбаҳои муҳими таҳқиқот шарҳ дода шудааст.

Дар боби якум – «Асосҳои назариявӣю методологии рушди муносибатҳои қарзӣ дар саноат», раванди таҳаввулоти таърихӣю муносибатҳои қарзӣ дар истеҳсолоти саноатӣ таҳқиқ карда шуда, моҳияти иқтисодии воситаҳои қарзӣ ҳамчун сарчашмаи муҳими таъмини рушди истеҳсолоти саноатӣ равшан карда шудааст. Шаклҳои истифодаи воситаҳои қарзӣ барои рушди саноат муайян карда шуда, имконияти мутобиксозии таҷрибаи байналмилалӣю таъмини саноати сабук бо воситаҳои қарзӣ арзёбӣ карда шудааст.

Муаллиф қайд мекунад, ки то имрӯз муносибатҳои қарзӣ давраи тӯлонӣю таҳаввулотро аз сар гузаронида, бо табдили амсилаҳои тичоратӣ ва дигаршавии сохтори соҳаҳои иқтисодиёт тадричан ҳосияти институтсионалӣ ба худ гирифтаанд. Дар ин маврид, қарз, аз шаклҳои содатарини худ, – қарзи молӣ ва қарзи тичоратӣ ба низоми бисёрсатҳаи маблағгузорию саросарию бонкӣ ва ғайрибонкӣ табдил ёфта, дар асоси қоидаҳо, стандартҳо ва механизмҳои танзими давлатӣ рушд кардааст. Яъне бо табдили истеҳсолоти молии оддӣ ба тарзи капиталистӣ, воситаҳои қарзӣ ба як омили калидии тақрористеҳсоли васеъ ва рушди иқтисодӣ мубаддал гардиданд.

Имрӯз, истеҳсолоти саноатӣ, ки дар он сатҳи баланди фарогирии сармоя, даврҳои тӯлонӣю истеҳсолот ва эҳтиёҷ ба мунтазам навсозии иқтидори истеҳсоли мушоҳида мешавад, зарурати истифодаи воситаҳои қарзиро ба миён меорад. Вале, тавре дар диссертатсия зикр карда шудааст, ин хусусиятҳо ҳамзамон, ба ҷолибияти сусти қарздиҳии бонкҳо ба корхонаҳои саноатӣ боис мешаванд. Бинобар ин, самаранокии истифодаи воситаҳои қарзӣ дар саноат бештар аз сифати муҳити институтсионалӣ, сатҳи рушди низоми бонкӣ ва ҳамоҳангии манфиатҳои қарздиҳандагон ва қарзгирандагон вобаста аст. Механизмҳои қарзӣ ва муносибатҳои бахши бонкӣ бо соҳаи саноат дар зери

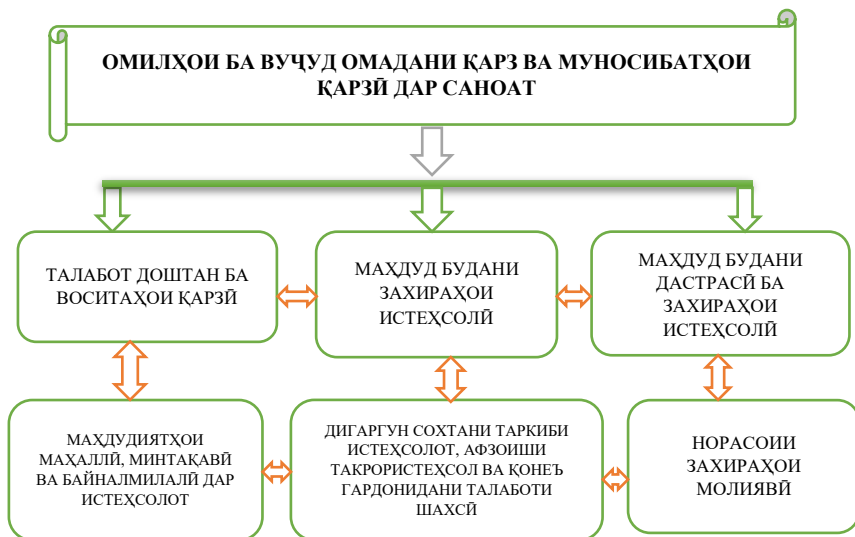
таъсири омилҳои дохилии рушди иқтисодӣ ва ҷолишҳои берунии имрӯз пайдоршудаи марбут бо ҷаҳонишавӣ, рақамикунонӣ ва шиддати рақобат табдил меёбанд.

Муаллиф ҳангоми омӯзиш ва таҳлили хосияти қарз ба асарҳои классикони илми иқтисодӣ мурочиат мекунад. Аз ҷумла, имрӯз мубрам ғаштани ақидаҳои К. Марксро оид ба хосияти қарз таъкид намудааст. К. Маркс ба хосияти зиддиятноки муносибатҳои қарзӣ таваҷҷуҳ намуда, қайд кардааст, ки қарз бо суръат бахшидани раванди андухт, ҳамзамон, номутавозинии молиявиро шадидтар мекунад ва заминаро барои бухрон фароҳам меорад: «ғустариши аз ҳад зиёди қарздиҳӣ метавонад боиси ғуншавии сармояи сохта ва уҳдадорихи қарзӣ гардад, ки бо раванди воқеии тақрористеҳсол таъмин нашуда, ноустувории низоми иқтисодиро афзоиш медиҳад» [11, с. 393].

Дар таърихи пайдошавии қарз ва ташаккули муносибатҳои қарзӣ дар истеҳсолоти саноатӣ як қатор омилҳои мавҷуданд, ки тавассути онҳо зарурати қарз ва хусусияту иқтидорҳои онро дар сатҳи муносибатҳои истеҳсолӣ таҳлил ва арзёбӣ намудан мумкин аст. Бинобар ин, дар шароити имрӯзаи хоҷагидорӣ ва замони қабл низ ин омилҳо боиси ба вучуд омадани қарз ва муносибатҳои қарзӣ дар истеҳсолоти саноатӣ мегарданд (расми 1).

Новобаста аз он, ки воситаҳои қарзӣ яке аз муҳаррикҳои асосии рушди иқтисодиёт ба ҳисоб мераванд, дар раванди қарздиҳӣ ташкилотҳои қарзии молиявӣ як қатор мушкилот доранд, ки боиси тағйирёбии таркиби қарз ва муносибатҳои қарзӣ дар соҳаи саноат мегарданд. Ҳамчунин, ин масъала боиси авҷ гирифтани баррасиҳо ва арзёбиҳои олимону коршиносон қарор мегирад.

Дар адабиёти иқтисодӣ таърифи ягона ва умумии мафҳуми «воситаҳои қарзӣ» вучуд надорад, ки ин аз сабаби хусусияти бисёрҷонибаи ин мафҳум ва фарқият дар равишҳои методологӣ барои тафсири он вобаста аст.

Расми 1. – Омилҳои ба вуҷуд омадани қарз ва муносибатҳои қарзӣ дар саноат

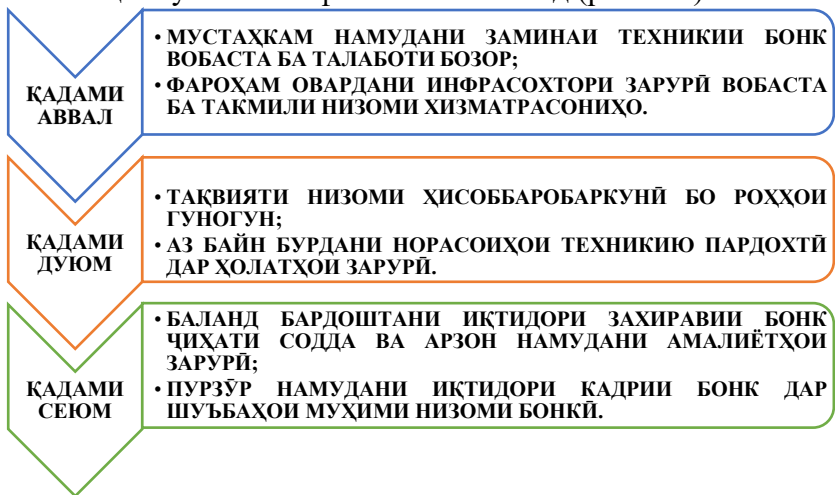
Сарчашма: таҳияи муаллиф

Муаллиф таърифҳои дар адабиёт овардашудаи мафҳуми «воситаҳои қарзӣ»-ро ҷамъбаст намуда, чунин таърифи таҳиянамудаи худро пешниҳод мекунад: воситаҳои қарзӣ маҷмуи захираҳои пулӣ ва муодили онҳоро ифода мекунанд, ки дар доираи муносибатҳои қарзӣ байни субъектҳои хоҷагидорӣ тавлид ва аз нав тақсим карда шуда, барои истифодаи муваққатӣ бо шартҳои баргاردонидан, муҳлатнок, пардохт ва истифодаи мақсаднок пешниҳод карда мешаванд.

Ҳоло яке аз мушкилоти асосии рушди низоми қарздиҳӣ, махсусан қарзҳои имтиёзнок ба соҳаи саноати мамлакат кам будани воситаҳои худӣ дар таносуб бо воситаҳои ҷалбкардашуда мебошад ва ба он боис мегардад, ки мизони появӣ дар ҳама ташкилотҳои қарзии молиявӣ баланд аст, ки ин тавачҷуҳи қарзгирандаҳоро кам мекунад

ва дар натиҷа самаранокии истеҳсолот, аз ҷумла истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ кам мешавад.

Ба сифати амсилаҳои рушди низоми бонкӣ ва таъмини рақобатпазирии онҳо ба ҳама омилҳои хурду калоне, ки тавассути онҳо метавон рушди низоми бонкӣ ва бахшҳои алоҳидаи онро такмил дод, аҳамияти аввалиндараҷа додан зарур аст. Аз ин лиҳоз, чиҳати дарёфти омилҳои, ки метавонанд такмил ва самаранокии фаъолияти бонкиро таъмин намоянд, чораҳои корбарӣ шартӣ зарурист. Айни замон чиҳати тақвияти рушди низоми қарздиҳӣ, новобаста аз мушкilotи ҷойдошта дар бахши саноати мамлакат ҳавасмандгардонии ниҳодҳои қарзӣ дар асоси чорабиниҳои дастаҷамъона муҳим ва зарурӣ буда, дар он бояд соҳаи саноат ҳамчун самти афзалиятнок бошад (расми 2).

Расми 2. – Омилҳои такмилдиҳӣ ва фаъолгардонии бахши бонкӣ вобаста ба талаботи бозор

Сарчашма: таҳияи муаллиф

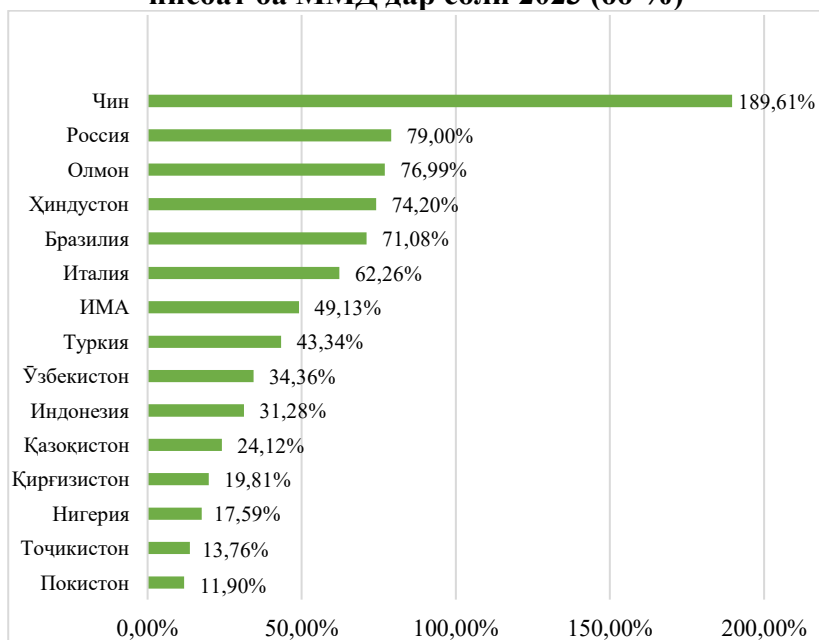
Зимни таҳқиқот маълум гардид, ки аксар давлатҳои пешрафта, ки онҳо дар самти соҳибкории хурду миёна ва саноати сабук муваффақ шудаанд, заминаҳои рушд аз қарзҳои бонкӣ сарчашма мегиранд. Ҳамзамон, рушди

соҳаҳои болозикр аз қарзҳо, субсидияҳо, сармоягузориҳо, грантҳои двлатию ғайридавлатӣ ва пешниҳоди имтиёзҳои андозӣ низ вобастагии калон дорад.

Тавре дар диссертатсия қайд мешавад, имрӯз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низоми қарздиҳии соҳаи саноати сабукро бидуни дастгирии давлатӣ дар заминаи фароҳам овардани шароит ва дигар имконияти ба низоми бонкӣ ва ниҳодҳои қарзӣ хос, тасаввур кардан ғайриимкон мебошад. Аз ин хотир, зарур аст, ки барои арзёбии дурусти масъала ба таҳқиқ ва таҳлили нишондиҳандаҳои соҳавӣ таъя намуда, дар ин самт ҳулосаи мушаххас бароварда шавад. Дар ҳошияи ин гуфтаҳо, иброз доштан зарур аст, ки имрӯз як қатор мамлакатҳо афзалиятҳои бештари иқтисодии хуро дар сатҳи қарздиҳии бештар ба бахши воқеии иқтисодиёт, аз ҷумла соҳаи саноат медонанд ва пайваста ба ин масъала таваҷҷуҳи афзоянда медиҳанд. Дар диаграммаи 1 тасвиршуда маълумот оид ба қарзҳои додашуда нисбат ба ММД дар якчанд мамлақати ҷаҳон ва Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2023 оварда шудааст.

Таҳлили маълумоти овардашуда нишон медиҳад, ки ҳиссаи умумии қарзҳои додашудаи низоми бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нисбат ба дигар мамлакатҳо паст буда, он дар соли 2023 дар қиёс бо ММД 13,76%-ро ташкил додааст. Ин нишондиҳанда дар муқоиса бо ИМА, Чин, Олмон, Россия, Қазоқистон, Ўзбекистон ва Қирғизистон хеле паст аст. Вобаста ба ин, қайд кардан зарур аст, ки дар баъзе мамлакатҳо ҳиссаи қарзҳои ба иқтисодиёт додашуда то 70-190%-и ММД-ро ташкил медиҳад ва ин шаҳодат медиҳад, ки дар ин мамлакатҳо низоми қарзии муваффақ ва иқтисодиёти пешрафта амал менамояд.

Диаграммаи 1. – Ҳаҷми қиёсии қарзҳои додашудаи як қатор мамлакатҳои ҷаҳон ва Ҷумҳурии Тоҷикистон нисбат ба ММД дар соли 2023 (бо %)

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси [1; 10]

Таҷрибаи мамлакатҳое, ки марҳилаи саноатикунони иқтисодиёти худро бо тамаркуз ба саноати сабук паси сар кардаанд ё бо доштани захираҳои маҳдуди молиявии дохилӣ тавонистанд саноати худро навсозӣ кунанд, барои Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳим аст. Таҳлили онҳо имкон медиҳад, ки воситаҳои муайян карда шаванд, ки метавонанд ба хусусиятҳои институтсионалӣ, макроиқтисодӣ ва молиявии иқтисодиёти миллӣ мутобик карда шаванд. Дар робита ба ин, дар қадвали 1 таҷрибаи якҷанд мамлакатҳо дар самти дастгирии молиявӣ қарзии саноати сабук аз нигоҳи имконпазирии қорбурд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷамъбаст, муназзам ва пешниҳод карда шудааст.

Ҷадвали 1. – Таҷрибаи байналмилалӣ дастгирии молиявӣ қарзии саноати сабук ва имконияти истифодаи он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Мамлакат	Воситаҳои асосии дастгирии молиявӣ ва қарзӣ	Нақши давлат ва бонкҳо	Унсурҳои барои қорбурд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мақбул
Чин	Қарзҳои имтиёзнокӣ сармоягузорӣ, бонкҳои давлатӣ рушд, хатҳои қарзии мақсаднок барои корхонаҳои хурду миёна.	Нақши фаъоли давлат, бартарии бонкҳои давлатӣ ва барномаҳои соҳавӣ.	Таъсиси хатҳои қарзии мақсаднок барои саноати сабук; иштироки бонкҳои давлатӣ дар қарздиҳии дарозмуҳлат.
Туркия	Қарздиҳии ба содирот нигаронидашуда, субсидияҳои фоизӣ, фондҳои кафолатӣ.	Ҳамоҳангсозӣ байни Вазорати саноат ва бонкҳо, дастгирии содирот.	Рушди қарзҳои ба содирот нигаронидашуда барои корхонаҳои саноати сабук.
Кореяи Ҷанубӣ	Қарзҳои дарозмуҳлат тавассути бонкҳои рушд, маблағгузории имтиёзнок барои нафсоӣ.	Банақшагирии стратегӣ, бонкҳои давлатӣ рушд.	Истифодаи барномаҳои қарздиҳӣ барои нафсоии технологияи соҳа.
Ҳиндустон	Барномаҳои махсуси қарздиҳӣ барои саноати нафсоӣ, имтиёзҳои андозӣ ва қарзӣ.	Барномаҳои давлатӣ дастгирии саноат ва соҳибкорӣ хурду миёна.	Дастгирии корхонаҳои хурду миёна дар саноати сабук тавассути қарзҳои имтиёзнок.
Олмон	Қарзҳо тавассути бонки рушди KfW, кафолатҳои қарзӣ, маблағгузории «сабз».	Иштироки ғайримустақими давлат, нақши баланди назорати бонкӣ.	Истифодаи механизмҳои кафолати давлатӣ барои қарзҳо.
Ўзбекистон	Қарзҳои имтиёзнок, субсидияҳои давлатӣ, дастгирии кластерҳо.	Нақши фаъоли давлат, барномаҳои соҳавӣ.	Усули кластерӣ ва қарздиҳии имтиёзнок дар саноати сабук

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Таҳлили анҷомдодашудаи таҷрибаи байналмилалӣ нишон медиҳад, ки дар аксари мамлакатҳо рушди саноати сабук ба истифодаи фаъоли воситаҳои қарзӣ, ки бо иштироки мустақим ё ғайримустақими давлат амалӣ карда мешаванд, таъя мекунад. Унсури асосӣ на ҳаҷми захираҳои қарзии пешниҳодшуда, балки ҳадафгирии онҳо, дастрасии корхонаҳо ва мутобиқат бо сиёсати саноати дар мамлакат роҳандозишуда мебошад.

Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон таҷрибаи мамлакатҳое, ки шароити рушди иқтисодии қобили муқоиса ва маҳдудияти захиравии шабех доранд, бахусус Чин, Туркия, Ҳиндустон ва Ёзбекистон, аз аҳамияти амалӣ бархӯрдор мебошад. Онҳо дорои воситаҳои муштарак ва шабех, аз қабili қарздиҳии имтиёзнok, кафолатҳои давлатӣ, дастгирии содирот ва тамаркуз ба корхонаҳои хурду миёна дар саноати сабук мебошанд.

Бахусус таҷрибаи Ҷумҳурии Ёзбекистон барои мамлакати мо бо сабаби шабоҳати шароити иқтисодӣ, муҳити институтсионалӣ ва сохтори истеҳсолоти саноатӣ муҳим аст. Дар солҳои охир, рушди саноати сабук дар мамлакати ҳамсоа аз ҷониби давлат фаъолona дастгирӣ карда мешавад, ки як қатор тадбирҳоро барои пешниҳоди қарзҳои имтиёзнok ба корхонаҳои ин соҳа тавассути бонкҳои давлатӣ ва тижоратӣ амалӣ кардааст. Унсури асосии ин амсила равиши кластерӣ мебошад, ки муттаҳид кардани корхонаҳоро дар тӯли занҷираи арзиш ва таъмини дастрасӣ ба захираҳои имтиёзноки қарзӣ, имтиёзҳои андозӣ ва дастгирии инфрасохтор дар бар мегирад. Тамаркузи сиёсати қарзӣ ба ҳавасмандгардонии коркарди амиқи ашёи хом ва ивазкунии воридот низ муҳим аст. Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон ин таҷриба аз ҷиҳати ташаккули кластерҳои саноатӣ ва истифодаи қарз ҳамчун восита барои навсозии сохтории саноати сабук аҳамияти амалӣ дорад.

Дар боби дуюм – «Таҳлили вазъи муосири қарздиҳии бонкӣ ба саноати сабук дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», шароит ва хусусиятҳои бо воситаҳои қарзӣ таъмин намудани корхонаҳои саноати сабуки Ҷумҳурии Тоҷикистон, мушкилоти дар ин раванд ҷойдошта таҳлил ва арзёбӣ карда шуда, таъсири қарздиҳии бонкӣ ба рушди саноати сабук ва ташаккули мавқеи он дар сохтори истеҳсолоти саноатӣ муайян карда шудааст.

Қайд карда мешавад, ки соҳибистиқлолӣ, дар баробари дигар масъалаҳои муҳими иқтисодӣ, як саҳифаи тозаи муносибатҳои молиявӣ пулӣ – муносибатҳои қарзиро дар ҷомеа ба миён овард. Вобастагии саноати сабук бо дигар бахшҳои муҳими иқтисодӣ боиси он мегардад, ки дар сатҳи зарурӣ ба ин масъала аҳамияти авалиндарача дода, таъмини рушди он ба воситаи фароҳам овардани шароити иқтисодию молиявӣ ба роҳ монда шавад.

Имрӯз, саноат ва бахшҳои алоҳидаи он дар сатҳи иқтисодӣ мамлакат, ҳамчун соҳаи калидӣ маҳсуб меёбад ва ҳамеша дар меҳвари диққати роҳбарияти давлат қарор дорад. Чӣ хати расидан ба яке аз ҳадафҳои стратегияи давлат – саноатикунони босуръати мамлакат ва дарёфти роҳҳои рушди он, то имрӯз як қатор барнома ва стратегияҳои соҳавӣ қабул гардидаанд, ки иҷрои бомароми онҳо идома дорад. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 якчанд вазифаҳои калидиро чӣ хати дастёбӣ ба ҳадафҳои стратегӣ муайян мекунад ва дар он саноат ва бахшҳои он ҳамчун соҳаи афзалиятнок муайян шудаанд.

Таҳлили анҷомдодаи муаллиф нишон медиҳад, ки саҳми соҳаи саноат дар рушди иқтисодӣ миллии ва нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ назаррас буда, он ҳамчун соҳаи тақондиҳанда боиси рушди дигар соҳаҳо мегардад. Ҳиссаи рушди ММД дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рушди соҳаи саноати сабук низ вобастагии зиёд дорад (ҷадвали 2).

Ҷадвали 2. – Тамоюли тағйирёбии таркиби ММД, соҳаи саноат, аз ҷумла саноати сабук ва кишоварзӣ дар солҳои 2017-2023, (млрд. сомонӣ)

Нишондиҳандаҳо	Солҳо							2023/ 2017 бо %
	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	
1. ММД	64,4	71,0	79,1	83,9	101,0	118,1	130,7	102,9
2. Саноат	23,8	26,3	29,8	32,4	39,1	42,9	46,8	96,6
Аз ҷумла, саноати сабук	2,5	2,6	2,8	3,1	4,3	5,0	4,5	77,8
3. Кишоварзӣ	35,2	43,0	46,1	50,2	53,5	57,8	63,0	78,9

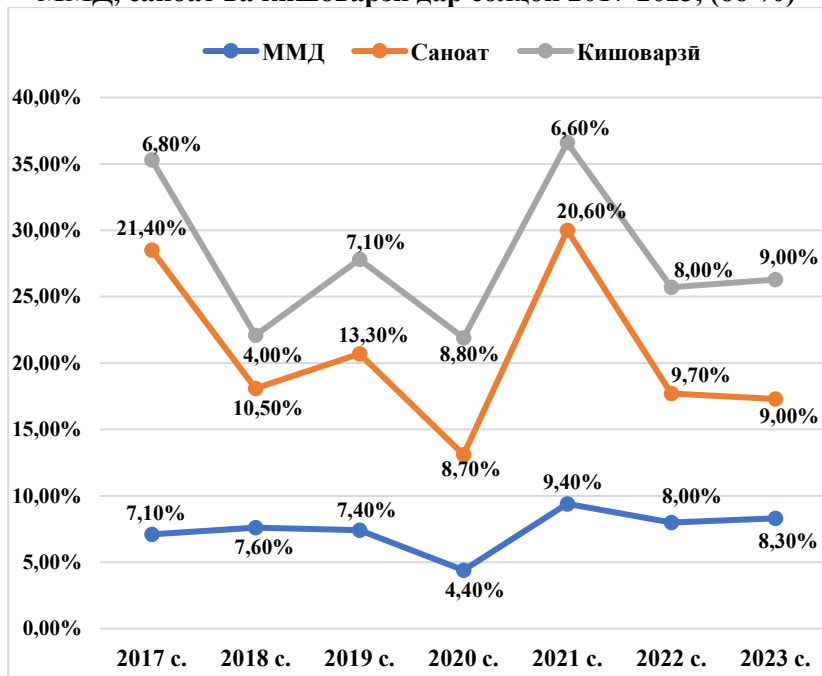
Сарчашма: ҳисоби муаллиф дар асоси [12, с. 214, 253, 275]

Муаллиф қайд мекунад, ки мамлакат дар марҳилаи рушди умумииктисодӣ қарор дошта, ҳамеша ба масъалаҳои муҳими соҳавӣ аҳамияти аввалиндараҷа медиҳад. Ин аст, ки ҳамасола тамоюли зиёдшавии ҳиссаи соҳаи саноат дар таркиби ММД ба назар мерасад.

Афзоиши нишондиҳандаҳои таркиби ММД аз ҳисоби бахшҳои воқеӣ, махсусан соҳаи саноат боиси ба миён омадани имконияти нав мегардад. Бо фароҳам овардани шароити муосид ва дастгирии бахши саноат, додани имтиёзҳои қарзӣю андозӣ рушди ММД дар вобастагӣ ба соҳаи саноат чашмрас аст.

Тамоюли тағйирёбии суръати рушди ММД, саноат ва кишоварзӣ дар диаграммаи 2 оварда шудааст.

Диаграммаи 2. – Тамоюли тағйирёбии суръати рушди ММД, саноат ва кишоварзӣ дар солҳои 2017-2023, (бо %)

Сарчашма: ҳисоби муаллиф дар асоси [12, с. 214, 275]

Дар асоси алоқамандии соҳаи саноат бо дигар соҳаҳои муҳими иқтисодӣ қайд кардан зарур аст, ки рушди иқтисодиёти имрӯзаро тавассути соҳаи саноат дар заминаи ба кор андохтани имконият ва иқтидорҳои нав барои истеҳсол ва истихроҷи маъданҳо ва ангишт, қувваи барқ, рушди бахши хусусӣ, тақмили саноати сабук ва ҳӯрокворӣ, ташаккули металлургияи сиёҳ ва рушди минбаъдаи металлургияи ранга, истеҳсоли маводи барои сохтмон зарурӣ, корхонаҳои коркарди маҳсулотҳои кишоварзӣ, афзоиши ашёи хом аз ҳисоби истеҳсолоти дохилӣ ба роҳ мондан зарур аст. Аз ин лиҳоз, имрӯз рушди соҳаи саноат калиди муваффақияти расидан ба рушди устувори мамлакат ба ҳисоб меравад.

Аз маълумоти дар диаграммаи 2 тасвиршуда мушоҳида мегардад, ки рушди ММД баръало буда, ҳамасола тамоюли болоравӣ дорад. Таҳлил нишон дод, ки суръати рушди соҳаи саноат дар муқоиса ба дигар соҳаҳо майли бештар ба рушд дошта, нишондиҳандаҳои рушди он дар солҳои таҳлилшаванда хуб арзёбӣ мегарданд. Тибқи маълумоти диаграмма, дар соли 2017 суръати рушди саноат 21,4%-ро ташкил дода, ин нишондиҳанда дар соли 2023 ба 9,0% расид, ки дар соли 2023 нисбат ба соли 2017 ба андозаи -12,4 б.ф. коҳиш ёфта, вале ба ҳисоби миёна ҳамасола дар сатҳи 13,3% рушд ёфтааст.

Таҳлил нишон дод, ки соҳаи саноат аз якҷанд зерсоҳаҳои фаъол, ки қисми асосии онро ташкил медиҳанд, иборат аст. Гузашта аз ин, фаъол гардонидани зерсоҳаҳои саноат, аз ҷумла саноати сабук ҳоло вазифаи муҳим буда, дар иҷрои он нақши сармоягузории давлатию хориҷӣ ва маблағгузории қарзии бонкӣ назаррас хоҳад буд. Ҳамин тариқ, дар саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон соҳаҳои зерин афзолияти бештар доранд (ҷадвали 3).

Ҷадвали 3. – Сохтори соҳаи саноат ва ҳиссаи зерсоҳаҳои он дар таркиби умумии саноат барои солҳои 2017-2023, (бо %)

Нишондиҳандаҳо	Солҳо						
	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Саноат, ҳамагӣ	100	100	100	100	100	100	100
1. Саноати истихроҷи маъдан	22,6	19,6	17,6	13,9	21,6	20,7	19,9
2. Саноати коркард	58,6	56,6	57,8	61,7	57,5	61,6	60,9
Аз ҷумла, саноати сабук	10,6	10,1	9,5	9,5	11,0	11,6	9,6
3. Истеҳсоли тақсими қувваи барқ, газ ва об	18,8	23,8	24,6	24,4	20,9	17,7	19,2

Сарчашма: ҳисоби муаллиф дар асоси [12, с. 257]

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки омилҳои асосии рушди иқтисодиёт гуногун буда, афзалияти бештарро омилҳои дохилӣ ва истеҳсолоти дохилӣ ташкил медиҳанд. Дар ин росто, тамоми омилҳои берунӣ дар сатҳи рушди иқтисодиёт хусусияти ёрирасонӣ дошта, истифодаи онҳоро дар самти самаранокии рушди соҳаҳо метавон мақбул шуморид. Аз ин нуқтаи назар, вобаста ба рушди соҳаҳо, ки дар заминаи онҳо ба дигар самтҳои афзалиятноки иқтисодӣ шароит фароҳам оварда мешавад, ҷораандешӣ намудан мувофиқи мақсад мебошад. Ғайр аз ин, таъя намудан ба бахши саноати сабук таъмини рушди дигар самтҳои муҳайё месозад.

Дар диссертатсия таъкид карда мешавад, ки дастгирии молиявии соҳаҳои афзалиятноки иқтисодӣ, аз ҷумла саноати сабук дар сатҳи иқтисодиёти миллии шартӣ зарурӣ буда, бояд давлат ва ташкилотҳои қарзӣ роҳҳои дастгирии онро вазифаи аввалиндараҷаи худ шуморанд. Дар шароити имрӯзаи хоҷагидорӣ, чиҳати рушди ҳаматарафаи саноат бо бахшҳои афзалиятноки он, фаъол гардонидани бахши давлат ва низоми бонкӣ дар масъалаҳои зерин бояд шартӣ асосӣ бошад:

- баланд бардоштани фаъолнокии бахши бонкӣ ба рушди саноат бо роҳи ҷорӣ намудани ҳиссаҷудокуниҳо ва додани имтиёзҳо;

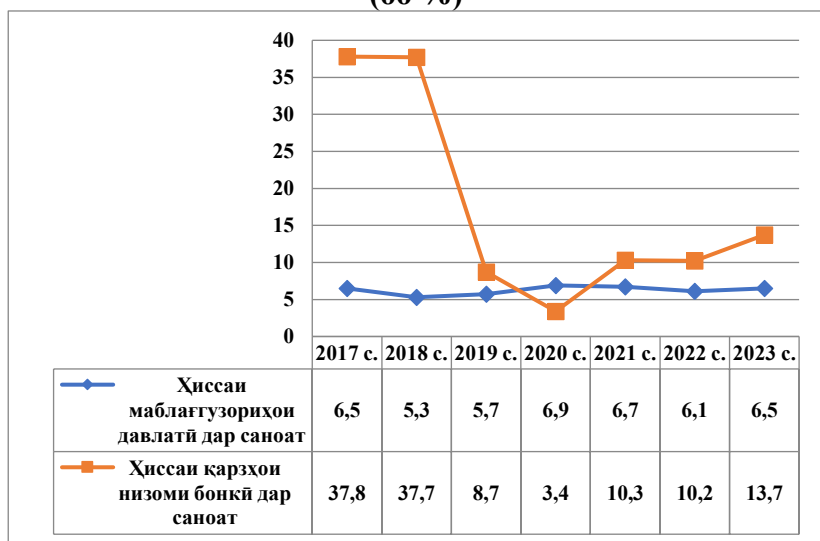
- пурзӯр кардани сатҳи хизматрасонии соҳаи саноат бо роҳи ҳамкориҳои муштарак;

- дар сатҳи давлат нигоҳ доштани нуфӯзи соҳаи саноат ва бо ин роҳ баланд бардоштани ҳавасмандгардонии ниҳодҳои қарзӣ;

- додани имтиёзҳои андозӣ ва сохторӣ ба соҳаҳои алоҳидаи саноат ва корхонаҳои истеҳсоли молҳои саноатӣ.

Новобаста аз он, ки ба ин соҳа дастгирии бахши давлатӣ ва низоми бонкӣ ба назар мерасад, тибқи талаботи рушди соҳа ин қаноатмандкунанда нест. Тамоюли сусти қарздиҳии соҳаи саноат аз ҷониби бонкҳо ва маблағгузориҳои бучетӣ нишон медиҳад, ки сатҳи пасти қарзӣ дар ин соҳа агар аз як тараф ба фаъолияти маблағгузории давлат ва қарздиҳии ташкилотҳои қарзии молиявӣ вобаста бошад, аз тарафи дигар ин масъала ба худи соҳаи саноат ва корхонаҳои хурди соҳа вобаста аст. Таҳлил нишон медиҳад, ки маблағгузории бучетии соҳаи саноат (соҳаи саноат ва сохтмон дар якҷоягӣ) қариб бетағйир буда, зиёдшавии он танҳо дар бахши низоми бонкӣ мушоҳида мегардад (диаграммаи 3).

Диаграммаи 3. – Ҳиссаи қарзҳои ба соҳаи саноат додашудаи низоми бонкӣ дар маҷмуи қарзҳо ва хароҷоти давлатӣ ба соҳаи саноат дар солҳои 2017-2023, (бо %)

Сарчашма: ҳисоби муаллиф дар асоси [4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 16]

Новобаста аз оне, ки саноат дар бахши иқтисоди миллӣ ҳамчун соҳаи афзалиянок ба ҳисоб меравад, ҳамона сатҳи пасти қарздиҳии низоми бонкӣ ва маблағгузори ночизи давлатӣ ба ин соҳа мушоҳида мешавад.

Таҳлили шароит ва хусусиятҳои пешниҳод кардани воситаҳои қарзӣ ба корхонаҳои саноати сабук дар раванди саноатикунонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон медиҳад, ки байни эҳтиёҷоти воқеии соҳа ба маблағгузори қарзии дарозмуҳлати дастрас ва нишондиҳандаҳои воқеии қарздиҳии бонкӣ зиддияти доимӣ вучуд дорад. Бартари қарзҳои кӯтоҳмуҳлат, арзиши баланди воситаҳои қарзӣ ва талаботи саҳт чиҳати гарав фаъолияти сармоягузори корхонаҳои саноати сабукро ба таври назаррас маҳдуд карда, қобилияти онҳоро барои навсозии технологӣ ва васеъ кардани иқтидори истеҳсолии худ коҳиш медиҳад.

Муаллиф дар асоси таҳлили худ хулоса пешниҳод кардааст, ки омили муҳими ба самаранокии қарздиҳии бонкӣ ба саноати сабук таъсиррасон, – ин сатҳи нокифояи ҳамоҳангии сиёсати давлатии қарзӣ ва молиявӣ саноатӣ мебошад. Набудани механизмҳои устувори дастгирии давлатӣ ва тақсими хавфҳои қарзӣ байни бонкҳо ва бахши давлатӣ анғезаи бонкҳоро барои иштироки фаъол дар маблағгузори соҳа маҳдуд мекунад. Дар натиҷа, қарздиҳӣ пароканда буда, заминаи устувори молиявиро барои рушди дарозмуҳлати саноати сабук бунёд карда наметавонад.

Ғузашта аз ин, дар мамлакат маҳдудияти институтсионалӣ, сатҳи пасти шаффофияти молиявӣ фаъолияти корхонаҳо, сифати пасти банақшагирии тичорат ва истифодаи нокифояи воситаҳои муосири молиявӣ ба назар мерасад. Ин ҳолатҳо нобаробарии иттилоотро байни бонкҳо ва қарзгирандагон шадидтар карда, натиҷаи арзёбии хавфҳои қарзиро баланд мебардоранд, ки ин ба ташаккули шартҳои пешниҳоди қарз таъсири манфӣ мерасонад ва

дастрасии маблағгузорию барои корхонаҳои саноати сабук
коҳиш медиҳад.

Қайд карда мешавад, ки амалияҳои имрӯзаи
идоракунии хавфҳои қарзӣ дар низоми бонкии Ҷумҳурии
Тоҷикистон хусусиятҳои саноати сабук, аз ҷумла даври
истеҳсолӣ, мавсимии талабот ва сохтори хароҷотро ба таври
кофӣ ба назар намегиранд. Набудани маҳсулоти қарзии
мутобиқшуда ва механизмҳои тақсими хавф байни бонкҳо,
давлат ва қарзгирандагон самаранокии қарздиҳии бонкиро
ҳамчун воситаи рушди соҳа коҳиш медиҳад ва вазифаи
ҳавасмандгардонии онро маҳдуд месозад.

Муаллиф таъкид мекунад, ки таҳлили хусусиятҳои
рушди саноати сабук ва саҳми он дар сохтори истеҳсолоти
саноатӣ бо дастгирии қарзии низоми бонкӣ аз ҷиҳати
методологӣ дуруст ва зарурӣ ба назар мерасад. Ин равиш
имкон медиҳад, ки робитаҳои устувор байни пӯёи
қарздиҳии бонкӣ ва тағйироти сохторӣ дар саноат ошкор
карда шуда, ҳамзамон, дараҷаи таъсири захираҳои қарзӣ ба
ташаккули афзалиятҳои соҳа муайян карда шавад.

Барои арзёбии ҳамаҷонибаи таъсири қарздиҳии бонкӣ
ба рушди саноати сабук, таҳлили нишондиҳандаҳое, ки
рушди саноат ва мавқеи онро дар сохтори истеҳсолоти
саноати миллӣ тавсиф мекунанд, зарур аст. Маҳз ҳамин
воситаи таҳлилӣ имкон медиҳад, ки нақши низоми бонкӣ
дар ташаккули шароит барои рушди устувори саноати сабук
дар мамлакат ба таври асоснок арзёбӣ карда шавад.

Нишондиҳандаҳои омории бахши саноати Ҷумҳурии
Тоҷикистон шаҳодати онро медиҳанд, ки ин соҳаи муҳими
иқтисодӣ ба таври назаррас сол аз сол тамоюли пасту
баландшавиро касб карда истодааст. Тавре, ки аз ҷадвали 4
бармеояд, дар шаш соли охир шумораи корхонаҳои саноати
сабук 106 адад (33,2%) афзоиш ёфт. Нишондиҳандаҳои
мазкур дар шароити мураккаби иқтисодии ҷаҳони муосир,
яке аз нишондиҳандаҳои хуб ба ҳисоб меравад.

Ҷадвали 4. – Пӯёи нишондиҳандаҳои асосии тавсифкунандаи саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2017-2023

Солҳо	Нишондиҳандаҳо							
	Шумораи корхонаҳои саноатӣ, воҳид	Аз ҷумла, саноати сабук, воҳид	Ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ бо нархҳои соли 2023, млн. сомонӣ	Аз ҷумла, ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ сабук бо нархҳои соли 2023, млн. сомонӣ	Шумораи миёнаи солонаи кормандони саноатиро истехсолӣ, ҳазор нафар	Аз он коргарон, ҳазор нафар	Аз ҷумла, шумораи миёнаи солонаи кормандони соҳаи саноати сабук, ҳазор нафар	Индекси истехсолоти саноатӣ ба ҳисоби фоиз нисбат ба соли гузашта
2017	1 999	409	23815	2 530	86,8	73,8	15,4	121,3
2018	2 161	443	26339	2 680	85,6	72,1	18,0	110,6
2019	2 164	403	29816	2 855	84,2	73,2	17,5	113,2
2020	2 283	435	32440	3 103	84,3	67,7	18,6	108,8
2021	2 397	453	39187	4 341	85,3	68,3	19	120,8
2022	2 802	496	42988	5 004	86,3	71,2	18,5	109,7
2023	3453	545	46857	4 500	87,5	72,2	17,4	109,0
2023/2017 (бо %)	72,7	33,2	96,7	77,8	1,0	-2,1	12,9	-12,3

Сарчашма: ҳисоби муаллиф дар асоси [12, с. 253]

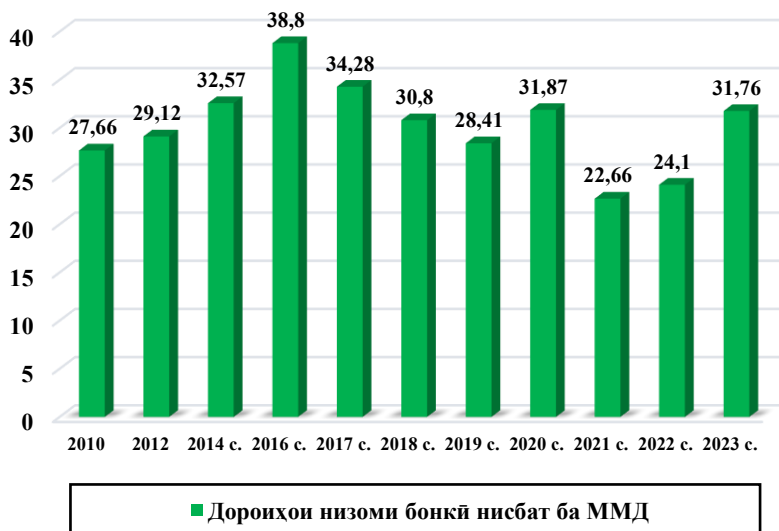
Дар боби сеюм – «Самтҳои тақмили қарздиҳии бонкӣ ба саноати сабуки Ҷумҳурии Тоҷикистон», механизмҳои баланд бардоштани иқтидори қарздиҳии бонкӣ ба корхонаҳои саноати сабук муайян ва арзёбӣ карда мешаванд, ҳамзамон, роҳҳои тақмили механизмҳои пешниҳод ва баргардонидани воситаҳои қарзӣ дар саноати сабук ошкор карда шуда, самтҳои стратегии рушди он дар асоси тавсеаи дастгирии қарзӣ муайян карда мешаванд.

Муаллиф қайд мекунад, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мавҷудияти заминаҳои нави сохторҳои қарздиҳӣ ба соҳаи саноат, ҳамчунин, бештар ҷалб намудани ташкилотҳои молиявӣ ба қарзии мавҷуда дар пешниҳоди воситаҳои қарзӣ ба бахши воқеии иқтисодиёт, махсусан саноати сабук, зарурати омода кардани заминаҳои ҳуқуқӣ барои ташаққули сохтори маблағгузорию қарздиҳӣ, махсусан дар минтақаҳои дурдасти кӯҳистон ва тақмили фаъолият дар ин самт боис мешавад, ки нақши соҳаҳои номбаршуда дар рушди иқтисодиёт, аз ҷумла афзоиши ММД ҳамасола назаррас бошад.

Яке аз қисматҳои асосӣ ва таркибии иқтисодиёти миллий дар шароити муосир низоми бонкӣ маҳсуб гардида, тавассути пешниҳоди воситаҳои қарзии худ рушди бахши воқеии иқтисодиётро, ки ҳамчун қисми таркибии ММД маҳсуб меёбад, ба таври пайваста тақвият мебахшад. Агар ҷанде, ки дар рушди иқтисодиёт нақши низоми бонкӣ зиёд аст, дар баробари ин баландшавии ҳиссаи доройҳои низоми бонкӣ низ дар ҳама шароит ба таври назаррас зоҳир мегардад (диаграммаи 4).

Дар диссертатсия қайд карда мешавад, ки нақши низоми бонкӣ дар баланд бардоштани иқтидори истеҳсолии иқтисодиёти миллий назаррас буда, ташкилотҳои қарзӣ ҳамеша кӯшиш менамоянд, ки бо хавфи нисбатан паст тамоми соҳаҳои иқтисодиёти миллиро дастгирӣ кунанд.

**Диаграммаи 4. – Ҳиссаи афзалиятноки доронҳои
низомии бонкӣ дар қиёс бо ММД дар солҳои 2010-2023,
(млн. сомонӣ)**

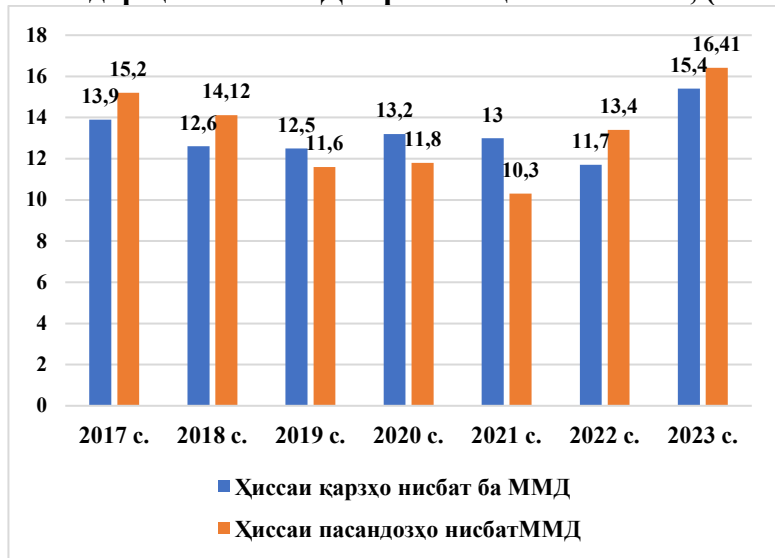

Сарчашма: ҳисоби муаллиф дар асоси [2; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 16]

Мушоҳидаҳои дар диссертатсия овардашудаи муаллиф нишон медиҳанд, ки сатҳи нокифоягии захираҳои озоди пулии ташкилотҳои қарзии молиявӣ боиси бо суръати паст рушд кардани қарздиҳӣ гардидааст. Агар чанде, ки қарздиҳии низомии бонкӣ дар ҳоли рушд бошад ҳам, ҳиссаи он нисбат ба ММД назаррас нест (диаграммаи 5).

Аз диаграммаи 5 мушоҳида мешавад, ки қарзҳои низомии бонкӣ дар таркиби ММД афзун шуда истодаанд. Масалан, агар дар соли 2017 ҳиссаи қарзҳои низомии бонкӣ дар қиёс ба ММД андозаи 13,9%-ро ташкил дода бошанд, пас ин нишондиҳанда дар соли 2023 ба 15,4% расид, ки дар соли 2023 нисбат ба соли 2017 ба андозаи 1,5% зиёд гардид.

Диаграммаш 5. – Ҳиссаи қарзҳо ва пасандозҳои низоми бонкӣ дар қиёс бо ММД барои солҳои 2017-2023, (бо %)

Сарчашма: ҳисоби муаллиф дар асоси [5; 6; 7; 8; 9; 10]

Таҳлилҳо ишора менамоянд, ки сарфи назар аз он, ки дар дастгирии бахши воқеӣ, махсусан соҳаи саноат нақши қарздиҳии бонкӣ назаррас аст, ҳоло ҳам ин нишондиҳандаҳо қаноатмандкунанда нестанд.

Дар диссертатсия таҳлили иқтисодии қарздиҳии низоми бонкӣ ба соҳаи саноати сабук, дороиҳои бонкӣ, ҳолати сандуқи қарзии низоми бонкӣ ва пардохтпазирии корхонаҳои саноати сабук ошкор гардида, роҳҳои вусъат додани онҳо пешниҳод шуданд. Дар рафти таҳқиқи масоили мазкур механизмҳои баланд бардоштани иқтисодии қарздиҳии низоми бонкӣ дар доираи имконият ва шароити ҷойдошта ошкор карда шуда, бобати дарёфти роҳҳо ва механизмҳои муносиби қарздиҳӣ ба бахши саноати сабук як зумра хулоса ва пешниҳоди мушаххас манзур карда шуд.

Қайд карда мешавад, ки масъалаи баргардонидани қарз ҷанбаи муҳими устувории низоми бонкӣ ва ҳамзамон,

омили муайянкунандаи дастрасии қарз мебошад. Мутобик набудани механизмҳои қарзӣ ба хусусиятҳои соҳавӣ боиси афзоиши хавфҳои қарзӣ мегардад, ки воридшавии захираҳои молиявиро ба саноати сабук маҳдуд мекунад.

Аз маълумоти омӯрӣ бармеояд, ки сатҳи қарзпазирии саноат дар муқоиса бо дигар соҳаҳои бахши воқеии иқтисодиёт, таъмоюли паст дорад (ҷадвали 5).

Ҷадвали 5. – Тағйирёбии қарздорӣ аз рӯи уҳдадорихои корхонаҳои саноатӣ дар солҳои 2000-2023, (млн. сомонӣ)

Номгӯии нишондиҳандаҳо	Солҳо						
	2000	2005	2010	2015	2020	2021	2023
Ҷамъи қарздорӣ аз рӯи уҳдадорихо	646,7	2142,7	5935,0	15684,7	35522,1	39114,4	78920,9
Аз ҷумла, қарзҳои муҳлаташон гузашта	335,9	132,1	428,2	38,7	2728,1	3901,9	1507,4
Қарзҳои аз ҷониби бонкҳо додашуда	16,5	274,8	472,3	1900,3	7857,0	8340,4	52121,2
Аз ҷумла, қарзҳои муҳлаташон гузашта	0,1	22,7	0,0	5,0	1357,5	1945,2	1547,7

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси [15, с. 41]

Амсилаҳои баланд бардоштани иқтидори истеҳсолии корхонаҳои саноатӣ ва дастгирии ҳаматарафаи ин соҳа боиси фаъол гардидани дигар соҳаҳо шуда, ҳамвора ба татбиқи ҳадафҳои стратегии мамлакат мусоидат менамояд.

Дар диссертатсия ба хоҳири тақмили механизмҳои қарздиҳӣ ба корхонаҳои саноати сабук, қарзӣ намудани қарзҳои тафриқавӣ бо назардошти миқёси фаъолият, вазъи молиявӣ ва дигар нишондиҳандаҳои тавсифдиҳандаи корхонаҳои қарзгир тавсия дода мешавад. Корхонаҳои хурд ва миёнаи соҳа бояд истифодаи расмиёти содакардашудаи қарздиҳӣ, аз ҷумла кам кардани рӯйхати ҳуччатҳои зарурӣ ва мутобик кардани талаботи гаравро васеъ кунанд.

Барои таҳкими дараҷаи баргардонидашавии қарзҳо, тавсия дода мешавад, ки амалияи таҷдиди сохтори қарз барои корхонаҳое, ки лоиҳаҳои аз ҷиҳати иқтисодӣ мақбул ва дорои аҳамияти иҷтимоиро дар саноати сабук амалӣ

мекунанд, васеъ карда шавад. Чадвалҳои фасеҳи пардохти қарз ва ғоизҳои он, таътилҳои пардохти қарзӣ ва тамдиди муҳлати уҳдадорӣ қарзӣ сатҳи қарзҳои ғайрифайзолиро хоҳиш дода, иқтисодии истеҳсоли соҳаро нигоҳ медорад.

Муаллиф қайд мекунад, ки самтҳои стратегӣ рушди саноати сабуко наметавон ҷудо аз шароити институтсионалӣ ва молиявӣ таҳия кард. Самаранокии дастгирии қарзӣ аз дараҷаи ҳамоҳангии байни сиёсати саноатӣ, молиявӣ, қарзӣ ва сармоягузорӣ, инчунин, аз мавҷудияти механизмҳои устувори ҳамкори давлат бо низоми бонкӣ ва корхонаҳои саноатӣ вобаста аст.

Дар шароити ба маротиб печида гардидани ҷараёнҳои ҷаҳонишавӣ ва номуътадили вазъи геополитикии ҷаҳон ва дар ҳамин асос кам кардани вобастагии иқтисодӣ мамлакат ба муҳити берунӣ, зарурати таҷдид ва рушди корхонаҳои саноатиро дар дохили мамлакат ба миён овардааст. Аз ин лиҳоз, дастгирии молиявии соҳаи саноати сабук ва додани имтиёзҳои давлатӣ ба ин бахш айни ҳол яке аз механизмҳои самраноки рушди соҳаи саноат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад. Рушди саноати сабук дар ҳамбастагӣ бо соҳибкори хурду миёна ва як қатор сохторҳои дигар, ки дар доираи дастгирии онҳо рушди соҳа имконпазир мегардад, мувофиқи мақсад мебошад.

Ҷудо намудани якҷанд самтҳои стратегӣ рушди саноати сабук дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мақбул аст, ки татбиқи онҳо дар асоси густариш ва беҳсозии дастгирии қарзии низоми бонкӣ имконпазир аст.

Якум, – ташаккули низоми қарздиҳии дарозмуҳлати бонкӣ, ки ба мучахҳазсозии иншооти истеҳсолӣ ва навозии пойгоҳи технологияи корхонаҳои ин соҳа нигаронида шудааст. Дуюм, – рушди маҳсулоти қарзии махсус барои корхонаҳои хурд ва миёнаи саноати сабук бо назардошти хосияти соҳавӣ фаъолияти онҳо, мавсимии истеҳсолот ва

хусусиятҳои гардиши сармоя мебошад. Сеюм, – тақвияти нақши давлат дар тавсеаи дастгирии қарзӣ барои саноати сабук тавассути субсидияҳои ғоизӣ, кафолатҳои давлатӣ ва иштирок дар тақсими хавфҳои қарзӣ мебошад. Чорум, – тавассути тавсеаи дастгирии қарзӣ ҳавасмандгардони қарздиҳии сармоягузори ба лоиҳаҳои, ки барои ташкили даври пурраи истеҳсолот – аз коркарди ашёи хом то маҳсулоти тайёр равона шудаанд. Панҷум, – рушди механизмҳои қарздиҳии лоиҳавӣ ва ҳадафнок, ки барои татбиқи барномаҳои афзалиятнок ва ташаббусҳои кластерӣ дар саноати сабук равона шудаанд. Шашум, – тақвияти пойгоҳи институтсионалӣ барои ҳамкориҳои байни бахшҳои бонкӣ ва саноатӣ, аз ҷумла таҳияи низоми назорати самаранокии истифодаи воситаҳои қарзӣ ва баланд бардоштани шаффофияти молиявии корхонаҳои саноати сабук мебошад.

Самтҳои пешниҳодшудаи рушди стратегияи саноати сабук, ки ба тавсеаи дастгирии қарзӣ асос ёфтаанд, равиши ҳамаҷонибаро барои ҳалли мушкилоти асосии соҳа инъикос мекунанд ва барои бунёди амсилаи рушди устувор дар шароити захираҳои маҳдуди молиявӣ нигаронида шудаанд.

ХУЛОСА ВА ТАВСИЯҲО

Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия

Дар натиҷаи таҳқиқот якҷанд нуктаҳои назариявӣю методӣ, хулосаҳо ва тавсияҳои амалӣ таҳия карда шуданд, ки барои тасдиқ намудани воситаҳои қарзӣ ҳамчун сарчашмаи асосии рушди иқтисодии корхонаҳои саноати сабук нигаронида шудаанд. Натиҷаҳои муҳимтарини таҳқиқот чунин зикр карда мешаванд:

1. Таҳлили равандҳои рушди муносибатҳои қарзӣ дар соҳаи саноат нишон дод, ки рушди он мураккаб ва бисёрҷабҳа буда, бо омезиши омилҳои таърихӣ, институтсионалӣ ва иқтисодӣ муайян карда мешавад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, рушди муносибатҳои қарзӣ дар саноати сабук дар шароити гузариш ба амсилаи иқтисодии

бозорӣ сурат мегирад ва бо тағйирёбии нақши давлат, низоми бонкӣ ва субъектҳои хоҷагидорӣ ҳамради аст. Ин зарурати баррасии муносибатҳои қарзиро на танҳо ҳамчун воситаи молиявӣ, балки ҳамчун унсури муҳими муҳити институтсионалӣ, ки амалкунӣ ва рушди истеҳсолоти саноатиро таъмин мекунад, ба миён меорад [2-М; 5-М; 9-М].

2. Истеҳсолоти саноатӣ дорои хусусиятҳои мебошад, ки ба таъминоти молиявӣ қарзии рушди корхонаҳои соҳа таъсир мерасонанд. Ба ин хусусиятҳо, аз ҷумла эҳтиёҷи зиёди корхонаҳои соҳа ба сармояи гардон, гуногунии даврҳои истеҳсолӣ ва ҷолибияти маҳдуди сармоягузорӣ мансуб мебошанд. Дар робита ба ин, муносибатҳои байни ташкilotҳои молиявӣ қарзӣ ва корхонаҳои саноати сабук дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ба инобат гирифтани хусусиятҳои соҳавӣ ташаккул меёбанд ва ин мутобиқсозии равишҳои умумии назариявӣ қарздиҳии бонкиро ба шароити институтсионалии миллӣ ва истеҳсолоти саноатӣ талаб мекунад, ки аз муҳимии равишҳои институтсионалӣ ва соҳавӣ дар таҳқиқи масъалаи мазкур дарак медиҳад [2-М; 8-М; 9-М; 16-М].

3. Дар рафти таҳқиқот муқаррар карда шуд, ки воситаҳои қарзӣ ҳамчун воситаи муҳими иқтисодӣ эътироф гардида, ҳангоми дуруст истифода бурдани онҳо метавон беистӣ ва мавзунӣ равандҳои истеҳсолот дар корхонаҳои саноати сабук, васеъ намудани миқёси фаъолият ва навсозии технологияи онҳоро таъмин кард. Истифодаи оқилонаи воситаҳои қарзӣ ба кам кардани тафовути вақтии байни хароҷот ва натиҷаҳои фаъолият, нигоҳ доштани дараҷаи мақбули бозоргирии дороиҳо ва пардохтпазирии корхонаҳо, инчунин, фароҳам овардани заминаҳо барои рушди устувори соҳа мусоидат мекунад [1-М; 4-М; 9-М; 12-М; 14-М].

4. Дар раванди таҳқиқот корбурди шаклҳои гуногуни воситаҳои қарзӣ таҳлил карда шуд. Натиҷаҳои таҳлил тасдиқ мекунанд, ки имрӯз қарзҳои кӯтоҳмуҳлат ва

миёнамухлати бонкӣ, ки барои маблағгузории сармояи гардон, инчунин, қарзҳои дарозмуҳлат, ки ҳадафи асосии онҳо сармоягузорӣ буда, барои навсозӣ ва тавсеаи истеҳсолот равона мешаванд, барои корхонаҳои саноати сабуки Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳим мебошанд. Таҷрибаи байналмилалӣ қарздиҳӣ ба саноати сабук самаранокии омезиши воситаҳои бонкӣ бо тадбирҳои дастгирии давлатиро нишон медиҳад, вале қорбурди он дар шароити милли ба назар гирифтани маҳдудияти институтсионалӣ, макроиктисодӣ ва молиявиро талаб мекунад [3-М; 5-М; 15-М; 19-М].

5. Натиҷаҳои таҳлили ҳамаҷонибаи вазъи муосири низоми қарздиҳии бонкӣ, хусусан пешниҳоди воситаҳои қарзии асосан кӯтоҳмуҳлат ба корхонаҳои саноати сабуки Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷой доштани якҷанд мушкилот дарак дод, ки барои ташаккули низоми муассири қарздиҳӣ монеа эҷод карда, ҳамзамон, намегузоранд, ки рушди иқтисодии соҳа бо таъсири воситаҳои қарзӣ сурат гирад. Ин мушкилот, аз ҷумла арзиши гарони хизматрасонии қарз (фоизҳои баланд), маҳдудияти қарздиҳии дарозмуҳлат, талаботи баланд ба амволи гарав ва инчунин, мутобикати нокифояи қарзҳои бонкӣ бо эҳтиёҷоти корхонаҳои саноати сабук мебошанд. Ин омилҳо, дар якҷоягӣ фаъолияти сармоягузории корхонаҳои соҳаро ҳалалдор карда, имконияти онҳоро барои тавсеа ва гуногунрангсозии истеҳсолот маҳдуд мекунад [6-М; 10-М; 15-М;].

6. Дар асоси таҳлил ва арзёбии таъсири воситаҳои қарзии ба рушди саноати сабук равонагардида, маълум гардид, ки механизмҳои имрӯз дар мамлакат маъмули пешниҳоди қарз аз ҷониби бонкҳо, ки ҳадафи асосии онҳо таҳкими рушди иқтисодии истеҳсолии корхонаҳои соҳа мебошад, дар асл ҷиҳати расидан ба ин ҳадаф мусоидат намекунанд ва барои муқаррар кардани мавқеи назарраси саноати сабук дар сохтори истеҳсолоти саноатӣ дар мамлакат қодир нестанд. Аз ин бармеояд, ки механизмҳои дастгирии қарзии соҳаи саноати сабук ба тақмили ҷиддӣ ниёз

дорад. Ҳаҷми нокифояи қарздиҳӣ ба соҳа, ҳиссаи хеле пасти қарздиҳии дарозмуҳлат дар ҳаҷми умумии воситаҳои қарзии ба соҳаҳои иқтисодиёт пешниҳоднамудаи бонкҳо, мувофиқат накардани шароити пешниҳоди воситаҳои қарзӣ бо эҳтиёҷоти воқеии истеҳсолии корхонаҳои саноати сабук, – аз ҷумлаи мушкилоте мебошанд, ки саҳми саноати сабукро дар гуногуншаклсозии иқтисодиёт, рушди ивазкунии воридот ва баланд бардоштани рақобатпазирии маҳсулоти саноати сабуки милли маҳдуд мекунанд [4-М; 8-М; 17-М; 18-М].

7. Натиҷаҳои таҳқиқот нишон медиҳанд, ки имрӯз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаи таъмини корхонаҳои саноати сабук бо воситаҳои қарзии бонкӣ, хусусан қарзҳои дарозмуҳлат хеле мубрам буда, зарурати тақмили бетаъхири низоми қарздиҳии бонкҳо ба соҳа ба миён омадааст. Ноил гардидан ба ин ҳадаф тавассути қорбурди равиши ҳамаҷониба, ки баланд бардоштани иқтидори захиравии бонкҳои тижоратӣ, таҳкими қобилияти қарзгирии корхонаҳо, рушди механизмҳои пешниҳод ва баргардонидани воситаҳои қарзӣ, инчунин, тақвияти ҳамкориҳои бахши бонкӣ бо ниҳодҳои давлатиро дар бар мегирад, имконпазир аст. Татбиқи чунин равишҳо ба ташаккули пойгоҳи молиявии нисбатан устувори саноати сабук мусоидат намуда, ҳамчунин, хавфҳои қарзиро барои низоми бонкӣ коҳиш медиҳад [4-М; 8-М; 11-М; 13-М].

8. Имрӯз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар баробари бахшҳои дигари афзалиятноки иқтисодӣ, корхонаҳои саноати сабук ба дастгирии қарзӣ эҳтиёҷ доранд. Бинобар ин, тавсеаи дастгирии қарзии саноати сабук бояд ҳамчун яке аз шартҳои асосии рушди устувор ва тақвияти мавқеи он дар сохтори истеҳсолоти саноатии милли баррасӣ карда шавад. Тақмили муназзам ва ботадричи низоми қарздиҳии бонкӣ, ки ба ҳадафҳои саноатикунони босуръат ва амалисозии Стратегияи рушди саноат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 нигаронида шудааст, ба фаъолгардонии равандҳои сармоягузорӣ, афзоиш шугли сермаҳсул аз

ҳисоби таҳкими иқтидори истеҳсолии корхонаҳои саноати сабук ва ташаккули заминаҳои рушди иқтисодии соҳа мусоидат мекунад, ки ин барои рушди умумии иҷтимоӣю иқтисодии мамлакат хеле муҳим аст [3-М; 7-М; 8-М; 12-М].

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо

1. Пешниҳоди муқаррароти назариявӣ чиҳати тавсеаи муносибатҳои қарзии байни баҳши бонкӣ ва саноати миллӣ, инчунин, ташаккули заминаи институтсионалии онҳо барои таҳия ва танзими барномаҳои давлатии рушди саноат ва сиёсати молиявӣю қарзӣ муфид аст. Натиҷаҳои назариявӣю методологии бадастовардашударо мақомоти идоракунии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонанд дар раванди таҳияи барномаҳои соҳавӣю дастгирии саноати сабук бо назардошти хусусиятҳои муҳити институтсионалӣ ва иқтидори низоми бонкӣ истифода баранд.

2. Ба бонкҳои тижоратӣ тавсия дода мешавад, ки ҳангоми таҳияи барномаҳои қарздиҳӣ ва маҳсулоти қарзии ба соҳаҳои мушаххаси иқтисодиёти миллӣ равонашаванда хусусиятҳои аз натиҷаи баҳши назариявӣю методологии таҳқиқот ошкоршудаи муносибатҳои қарзӣ дар саноати сабукро ба назар гиранд. Бонкҳо ин натиҷаҳоро ҳангоми таҳияи барномаҳои қарзии махсус барои корхонаҳои саноати сабук, ки шартҳои фасеҳи қарздиҳиро бо назардошти даври истеҳсолӣ, мавсимияти истеҳсолот ва сохтори хароҷот дар назар доранд, метавонанд истифода баранд.

3. Тасаввуроти мукаммали дар таҳқиқот ташаккулёфта оид ба моҳияти иқтисодии воситаҳои қарзӣ ва нақши онҳо дар таъмини беистӣ ва мавзунии истеҳсолоти саноатӣ метавонад аз ҷониби корхонаҳои саноати сабук ҳангоми банақшагирии фаъолияти молиявӣю иқтисодии худ ба кор бурда шавад. Ҳамчунин, тавсия дода мешавад, ки муқаррароти мазкур ҳангоми таҳияи стратегияҳои молиявӣю корхонаҳо, махсусан чиҳати интиҳоби сарчашмаҳои маблағгузорӣ, беҳсозии сохтори сармоя ва идоракунии воситаҳои гардон ба инобат гирифта шаванд.

4. Нуктаҳои асосӣ, ки дар асоси таҳлили иқтисодии қарздиҳии банкҳо ва шаклҳои истифодаи воситаҳои қарзӣ ба даст омадаанд, инчунин, имконияти мутобиксозии таҷрибаи байналмилалӣ метавонанд ҳангоми таҳияи механизмҳои дастгирии давлатии рушди истеҳсолот дар саноати сабук истифода шаванд. Корбурди амалии натиҷаҳои мазкур дар доираи татбиқи барномаҳои қарздиҳии имтиёзнок, мусоидатҳои молиявии ғоизӣ ва пешниҳоди кафолатҳои давлатӣ, ки бо шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон ва имконияти низомии банкии миллии мутобик карда шудаанд, имконпазир аст.

5. Ба БМТ, инчунин, мақомоти ваколатдори танзим ва идораи соҳаи саноати сабук тавсия дода мешавад, ки мушкилоти ошкоршудаи низомии қарздиҳии банкиро ҳангоми таҳия ва тақмил додани пойгоҳи меъёриро ҳукукии танзимкунандаи фаъолияти қарздиҳӣ ба инобат гиранд. БМТ ва банкҳои тиҷоратии алоҳида метавонанд натиҷаҳои таҳқиқотро барои тасҳеҳи талабот ба пешниҳоди воситаҳои қарзӣ ба бахши воқеии иқтисодиёт, инчунин, ҷиҳати ҳавасмандсозии қарздиҳии дарозмӯҳлат ва қарзи сармоягузории саноатӣ истифода баранд.

6. Натиҷаҳои таҳқиқот, ки дар бахши он оид ба арзёбии таъсири қарздиҳии банкӣ ба рушди саноати сабук ва муқаррар кардани мавқеи он дар сохтори истеҳсолоти саноатии мамлакат пешниҳод шудаанд, метавонанд барои таҳияи стратегияҳои рушди саноат ва барномаҳои ивазкунии воридот истифода шаванд. Аҳамияти амалии натиҷаҳо дар имконияти асоснок кардани бартарияти саноати сабук ҳангоми тақсимои захираҳои қарзӣ ва таҳияи барномаҳои ҳадафноки маблағгузорӣ ба соҳаҳои иқтисодиёти миллии ифода меёбад.

7. Самтҳои тақмили қарздиҳии банкӣ, ки дар боби сеюми таҳқиқот пешниҳод шудаанд, метавонанд аз ҷониби банкҳои тиҷоратӣ ҳангоми бозбинии механизмҳои арзёбии қобилияти қарзгирии муштариён аз доираи корхонаҳои саноати сабук ва идоракунии хавфҳои қарзӣ истифода

шаванд. Корбурди амалии тавсияҳои мазкур сатҳи дастрасии воситаҳои қарзиро барои корхонаҳои саноати сабук баланд бардошта, ҳамзамон, хавфхоро барои низоми бонкӣ коҳиш медиҳад ва самаранокии воситаҳои қарзиро баланд мебардорад.

8. Ҷанбаҳои стратегии дар таҳқиқот муайянгардида, ки зарурати тавсеаи дастгирии қарзии саноати сабукро тасдиқ мекунанд, метавонанд ҳангоми таҳияи сиёсати дарозмуҳлати қарздиҳии саноатӣ ва сармоягузорӣ ба корхонаҳои саноати сабук истифода шаванд. Татбиқи тавсияҳои мазкур мавқеи саноати сабукро дар иқтисодиёти миллӣ тақвият мебахшад, сатҳи шуғли аҳолиро баланд мебардорад ва рушди устувори иҷтимоию иқтисодиро дар мамлакат таъмин менамояд. Онҳо метавонанд ҳангоми таҳияи стратегияҳои соҳавӣ ва барномаҳои рушди иҷтимоию иқтисодии минтақавӣ низ ба назар гирифта шаванд.

РҶҲАТИ АДАБИЁТ

1. РҶҲАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

1. Банковский кредит частному сектору - Классация стран [Электронный источник] / Режим доступа: URL: https://ru.theglobaleconomy.com/rankings/bank_credit_to_the_private_sector/ (дата обращения: 08.12.2024).

2. Бюллетени омили бонкӣ [Матн] / Бонки миллии Тоҷикистон. - 2014. - № 12 (233). – 152 с.

3. Бюллетени омили бонкӣ [Матн] / Бонки миллии Тоҷикистон. - 2016. - № 12 (257). – 144 с.

4. Бюллетени омили бонкӣ [Матн] / Бонки миллии Тоҷикистон. - 2017. - № 12 (269). – 144 с.

5. Бюллетени омили бонкӣ [Матн] / Бонки миллии Тоҷикистон. - 2018. - № 12 (281). – 124 с.

6. Бюллетени омили бонкӣ [Матн] / Бонки миллии Тоҷикистон. - 2019. - № 12 (293). – 121 с.

7. Бюллетени омили бонкӣ [Матн] / Бонки миллии Тоҷикистон. - 2020. - № 12 (305). – 122 с.

8. Бюллетени омили бонкӣ [Матн] / Бонки миллии Тоҷикистон. - 2021. - № 12 (316) – 100 с.

9. Бюллетени омери бонкӣ [Матн] / Бонки миллии Тоҷикистон. - 2022. - № 12 (329). – 103 с.

10. Бюллетени омери бонкӣ [Матн] / Бонки миллии Тоҷикистон. - 2023. - № 12 (341). – 104 с.

11. Маркс, К. Капитал. Критика политической экономии. Том третий. Книга III: процесс капиталистического производства, взятый в целом [Текст] / К. Маркс; перевод Клюкина П.Н. – Москва: издательство Манн, Иванов и Фербер, 2023. – 1200 с.

12. Омери солонан Чумхурии Тоҷикистон 2024. Нашрияти расмӣ [Матн] / Агентии омери назди Президенти Чумхурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2024. – 429 с.

13. Паёми Президенти Чумхурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ», 23.12.2022 [Сарчашмаи электронӣ] / Низомии дастрасӣ: URL: <https://www.president.tj/event/missives/27245> (санаи мурочиат: 08.12.2024).

14. Стратегияи миллии рушди Чумхурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 [Сарчашмаи электронӣ] / Низомии дастрасӣ: URL: [https://mmk.tj/file/ стратегияи-миллии-рушди-ҷумҳурии-тоҷикистон-барои-давраи-то-соли 2030pdf-2](https://mmk.tj/file/стратегияи-миллии-рушди-ҷумҳурии-тоҷикистон-барои-давраи-то-соли-2030pdf-2) (санаи мурочиат: 08.12.2024).

15. Тоҷикистон: 30-соли истиқлолияти давлатӣ. Маҷмуаи оморӣ [Матн] / Агентии омери назди Президенти Чумхурии Тоҷикистон, 2021. – 702 с.

16. Шарҳи таваррум. Бонки миллии Тоҷикистон [Сарчашмаи электронӣ] / Низомии дастрасӣ: URL: https://nbt.tj/tj/monetary_policy/shahri-tav/inflation.php (санаи мурочиат: 08.12.2024).

2. РҶҲАТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ

***А. Интишорот дар нашрияҳои ба Рӯйхати
маҷаллаҳо ва нашрияҳои илмӣ тақризшавандаи
тавсиянамудани ҚОА-и назди Президенти Чумхурии
Тоҷикистон дохилшаванда***

[1-М]. Миршарипов, Э.Қ. Таҳлили вазъи муносири
фаъолияти корхонаҳои муштарак дар Чумхурии

Тоҷикистон [Матн] / Э.Қ. Миршарипов, А.С. Махмадуллоев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2020. - №1. - С. 152-157

[2-М]. Миршарипов, Э.Қ. Қарз ҳамчун омили асосии рушди иқтисодиёт [Матн] / Э.Қ. Миршарипов, Ш. Умаршоева // Паёми молия ва иқтисод. – 2022. - №4/2 (34). - С. 188-195

[3-М]. Миршарипов, Э.Қ. Роҳҳои баланд бардоштани иқтидори қарздиҳии низоми бонкӣ ба соҳаи саноати сабук [Матн] / Э.Қ. Миршарипов // Паёми молия ва иқтисод. – 2023. - №3 (37). - С. 414-423

[4-М]. Миршарипов, Э.Қ. Масъалаҳои қарздиҳии соҳаи саноат ва таъмини рушди он дар шароити имрӯза [Матн] / Э.Қ. Миршарипов // Паёми молия ва иқтисод. – 2023. - №4/2 (39). - С. 275-283

[5-М]. Миршарипов, Э.Қ. Баъзе масъалаҳои асосии таъмини қарздиҳӣ ба рушди соҳаи саноати сабук дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Э.Қ. Миршарипов // Идоракунии давлатӣ. – 2024. - №1 (66). - С. 132-142

[6-М]. Миршарипов, Э.Қ. Масъалаҳои рушди соҳаи саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дастгирии он дар шароити саноатикунории босуръати мамлакат [Матн] / Ш.Қ. Хайрзода, Э.Қ. Миршарипов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2024. - №6-2. - С. 42-52

[7-М]. Миршарипов, Э.Қ. Масъалаҳои асосии баланд бардоштани иқтидори саноати мамлакат дар заминаи воситаҳои инноватсионӣ [Матн] / Э.Қ. Миршарипов, С.А. Алиев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2024. - №7. - С. 78-83

[8-М]. Миршарипов, Э.Қ. Нақши қарзҳои бонкӣ дар рушди соҳибкории истеҳсолӣ ва саноат дар минтақаи Рашт [Матн] / Э.Қ. Миршарипов, М.А. Ниёзов // Идоракунии давлатӣ. – 2024. - № 3 (68). - С. 48-55

[9-М]. Миршарипов, Э.Қ. Принсипҳои асосии қарздиҳӣ ва аҳамияти онҳо дар муомилоти қарзӣ [Матн] /

Э.Қ. Миршарипов, М.А. Ниёзов / Паёми молия ва иқтисод.
– 2024. - №3 (42). - С. 218-230

Б. Мақолаҳо дар дигар нашрияҳо

[10-М]. Миршарипов, Э.Қ. Саҳми низоми бонкӣ дар рушди деҳот, тақвияти ҳунаrhoи мардумӣ дар минтақаи Рашт: мушкилот ва роҳу услуби бартараф кардани онҳо [Матн] / Э.Қ. Миршарипов, М.А. Ниёзов // Паёми Донишкадаи омӯзгорӣи Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт. – 2020. - №2 (2). - С. 70-74

[11-М]. Миршарипов, Э.Қ. Динамикаи нишондиҳандаҳои фоизи амалиётҳои бонкӣ ва таҳлили тағйирёбии он [Матн] / Э.Қ. Миршарипов, И.Қ. Чумаев // Маводи конференсияи байналмилалӣи илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Механизмҳои таъмини устувории молиявии ташкилотҳои қарзӣ дар шароити саноатикунонӣ ва иқтисодиёти инноватсионӣ» (10 феввали соли 2023), ДМТ - Душанбе. - С. 205-210

[12-М]. Миршарипов, Э.Қ. Воситаҳои қарзӣ сарчашмаи асосии рушди саноат [Матн] / Э.Қ. Миршарипов // Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣи «Масъалаҳои мубрами баҳисобгирӣи муҳосибӣ, менеҷмент ва фаъолияти соҳибқарорӣ дар шароити саноатикунонии босуръати мамлакат» (27 майи соли 2023), ДОТ дар н. Рашт. - С. 40-44

[13-М]. Миршарипов, Э.Қ. Масоили рушди фаъолияти соҳибқарорӣи саноатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Э.Қ. Миршарипов // Паёми Донишкадаи омӯзгорӣи Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт. – 2023. - №3 (15). - С. 154-159

[14-М]. Миршарипов, Э.Қ. Масъалаҳои қарздиҳии соҳаи саноат ва таъмини рушди он дар шароити имрӯза [Матн] / Э.Қ. Миршарипов, Р. Давлатзода, М. Рустамзода // Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи «Афзалиятҳои рушди баҳши молиявӣ дар давраи гузариш ба иқтисодиёти рақамӣ» (07 декабри соли 2023), ДДМИТ - Душанбе. – С. 312-316

[15-М]. Миршарипов, Э.Қ. Таҳлил ва арзёбии қарздиҳии низоми бонкӣ дар рушди саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Э.Қ. Миршарипов // Маводи

конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ «Масоили рушди баҳисобгирии муҳосибӣ, молия ва менеҷмент дар шароити рақамикунонии иқтисодиёт ва тақмили ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (14-уми март соли 2024), ДОТ дар н. Рашт-Рашт. – С. 44-52.

[16-М]. Миршарипов, Э.Қ. Нақши қарз дар пешрафти иқтисодиёт [Матн] / Э.Қ. Миршарипов, Ҳ.Ҷ. Давлатов // Паёми Донишқадаи омӯзгорӣ Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт. Бахши илмҳои ҳуқуқ, таърих ва иқтисод. – 2024. - №1 (1). – С. 157-165

[17-М]. Миршарипов, Э.Қ. Баҳодиҳии иқтисодии истеҳсоли содироти маҳсулотҳои саноатӣ ва дастгирии он дар заминаи қарзҳои бонкӣ [Матн] / Э.Қ. Миршарипов, А.С. Маҳмадуллоев // Паёми Донишқадаи омӯзгорӣ Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт. Бахши илмҳои ҳуқуқ, таърих ва иқтисод. – 2024. - №1 (1). – С. 173-181

[18-М]. Миршарипов, Э.Қ. Масъалаҳои асосии рушди соҳаи саноати сабук ва таъмини қарзҳои он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Э.Қ. Миршарипов, А.Ш. Шарипов // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-назоратӣ дар мавзӯи «Масъалаҳои рушди хизматрасониҳои бонкӣ дар шароити гузариш ба низомии нави рақамикунонии иқтисодиёт» (18-19-уми апрели соли 2024), ДДД - Данғара. – С. 76-80

[19-М]. Миршарифзода, Э.Қ. Таҷрибаи хориҷии рушди саноати сабук ва дастгирии он дар шароити инноватсиякунонии раванди истеҳсолот [Матн] / Э.Қ. Миршарифзода // Паёми Донишқадаи омӯзгорӣ Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт. Бахши илмҳои ҳуқуқ, таърих ва иқтисод. – 2024. - №2 (2). – С. 181-189

**ТАДЖИКСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ**

УДК: 336.77

На правах рукописи

МИРШАРИФЗОДА ЭМОМАЛИ КУРБОНАЛИ

**КРЕДИТНЫЕ СРЕДСТВА КАК ОСНОВНОЙ ИСТОЧНИК
РАЗВИТИЯ ЛЕГКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ В
РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН**

АВТОРЕФЕРАТ

**диссертации на соискание ученой степени кандидата
экономических наук по специальности 5.2.17 –
Финансы, денежное обращение и кредит**

Душанбе – 2026

Диссертация выполнена на кафедре финансов Таджикского государственного финансово-экономического университета.

Научный руководитель: **Хайрзода Шукрулло Курбонали** – доктор экономических наук, доцент, ректор Дангаринского государственного университета

Официальные оппоненты **Назири Гулбахор Назир** – доктор экономических наук, профессор, заместитель председателя Национального банка Таджикистана

Халимов Лоик Мирзовалиевич – кандидат экономических наук, доцент, заведующий кафедрой банковской деятельности Таджикского государственного университета коммерции

Ведущая организация: **Таджикский национальный университет**

Защита диссертации состоится “29” мая 2026 года в 09⁰⁰ часов на заседании диссертационного совета **6D.KOA-014** при Таджикском государственном финансово-экономическом университете. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, улица Нахимова 64/14. E-mail: faridullo72@mail.ru, Телефон ученого секретаря: (+992) 935730010

С диссертацией можно ознакомиться в научной библиотеке и на официальном сайте Таджикского государственного финансово-экономического университета (www.tgfeu.tj).

Автореферат разослан « ____ » _____ 2026 года

**Ученый секретарь
диссертационного совета,
кандидат экономических наук**

Убайдуллоев Ф.К.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. Республика Таджикистан находится на новом этапе развития, осложненном процессами глобализации, быстро меняющимися геополитическими тенденциями, и должна защищать свою независимость в такой обстановке в рамках существующих возможностей. Одновременно с этим национальная экономика сталкивается с новыми угрозами, требующими эффективных действий со стороны экономического блока государственного управления. В этой связи правительство страны стремится проводить рациональную экономическую политику для обеспечения экономической стабильности, сохранения национального суверенитета, повышения экономического потенциала и улучшения условий жизни населения. Для достижения этой цели крайне важно пересмотреть экономическую политику с целью укрепления институциональной роли государства, что определяется реализацией эффективных мер. Поэтому «государственные органы будут играть ведущую роль в координации и принятии на себя ответственности за обеспечение промышленно-инновационного развития национальной экономики для ее широкой диверсификации и конкурентоспособности» [14].

Очевидно, из этого важного стратегического положения вытекает вывод, что сегодня, для снижения рисков, усиливающих зависимость национальной экономики от глобальных вызовов, необходимо трансформировать экономический блок государственной политики и структурно диверсифицировать экономику, отдавая приоритет развитию реального сектора, прежде всего промышленности. Это связано с тем, что промышленность и её основная часть – лёгкая промышленность – в настоящее время считаются приоритетной отраслью благодаря наличию природных и климатических ресурсов, а её развитие с помощью кредитных

средств может в ближайшем будущем увеличить экспортный потенциал страны. Кроме того, лёгкая промышленность Республики Таджикистан, включающая предприятия, производящие разнообразную продукцию, сыграет решающую роль в укреплении стабильности общества и устойчивом развитии национальной экономики за счёт создания соответствующей технической базы.

Учитывая вышеизложенное, заметим, что сегодня в сфере экономических наук, работы, содержание которых сосредоточено на кредитных средствах как основном источнике развития легкой промышленности, приобретают значительную теоретическую и практическую ценность. Актуальность темы исследований определяется несколькими факторами. Прежде всего, следует отметить наличие реалистического дефицита в системе финансового посредничества, который выражается в структурном несоответствии между ограниченным доступом предприятий легкой промышленности к долгосрочным кредитам и их растущей потребностью в финансировании технологического развития. Также недостаточно изучен вопрос координации содержания льготных государственных программ кредитования и рыночных механизмов предоставления кредитов и, как неотложная задача, требует разработки комплексной модели снижения кредитных рисков как для банков, так и для заемщиков, включая предприятия легкой промышленности.

В то же время актуальность исследования обусловлена возможным вкладом легкой промышленности в решение основных вопросов структурной трансформации национальной экономики. Неслучайно стратегические документы страны уделяют особое внимание этой отрасли. В частности, в Послании Президента Республики Таджикистан к Маджлиси Оли от 23 декабря 2022 года излагается: «Министерство промышленности и новых технологий

должно в сотрудничестве с соответствующими министерствами и ведомствами... в целях полного использования потенциала страны в развитии легкой промышленности разработать и... представить национальную стратегию развития хлопкоперерабатывающей и текстильной промышленности» [13]. Это подчеркивает диверсификацию экспорта, снижение зависимости от иностранного сырья, импортозамещение, прежде всего, – установление использования отечественного сырья, а также создание новых рабочих мест, которые напрямую связаны с целями социальной стабильности в стране. Таким образом, внедрение эффективного механизма предоставления кредитов предприятиям легкой промышленности с целью привлечения большего объема инвестиций и реализации проектов государственно-частного партнерства может стать важным фактором стимулирования цепочки развития – от ввода в эксплуатацию производственных мощностей до формирования полноценных региональных кластеров.

Решение проблем совершенствования системы банковского кредитования предприятий легкой промышленности имеет также значительное практическое значение. Информация о состоянии кредитования предприятий в этой отрасли фрагментарна, а эффективные методические рекомендации по определению условий и порядка предоставления кредитов приоритетным направлениям в легкой промышленности не разработаны ни уполномоченными органами, ни кредитными учреждениями. Все это свидетельствует о высокой значимости данной диссертации, миссия которой заключается в поиске ответа на вопрос о том, какие институциональные и финансовые механизмы эффективны в условиях Республики Таджикистан для преобразования банковских кредитов из вспомогательного инструмента в основной источник финансирования развития легкой промышленности.

Степень изученности научной темы. В научной литературе сформировалось значительное количество публикаций, посвященных изучению теоретических основ и практических механизмов финансирования реального сектора экономики, а также вопросам промышленного развития. Общие вопросы роли кредита в экономическом развитии, теории кредитования и функционирования банковской системы широко отражены в трудах классиков экономической науки – А. Смита, Д. Рикардо, К. Маркса, И.М. Кейнса, И.А. Шумпетера, К. Викселла, а также современных зарубежных ученых – А.Г. Алтуняна, О.Е. Дембилова, В.Ю. Додонова, С.М. Дробышевского, Н.Н. Ильшиевой, В.В. Масленникова, Н.В. Колосковой, Ф. Мишкина, Дж. Стиглица, О.С. Сухарева, Л.Н. Красавиной, М.А. Портного, Ю.М. Миркина, С.Б. Коваленко, Н.Н. Семеновой.

В работах отечественных исследователей – Ш. Рахимзода, З.С. Султонова, Х. Умарова, У.С. Хикматова, Г.Х. Гаюрова, К.Ф. Сайфурова, С.Дж. Махшулова, Н.К. Икромова, Б.Х. Каримова, Г.С. Латиповой, Ф.С. Обидзода, М.Р. Рустамзода, С.С. Саъдуллозода, К.Х. Хушвахтзода, К.А. Хаёева, Б.М. Шарифзода, Н.Ш. Шарифзода, Ш.Р. Шарифзода – также уделяется внимание этим теоретическим аспектам в контексте национальной экономики. В своих работах – Ш.К. Хайрзода, А.А. Солехзода, Н.А. Авгонов, Р.А. Азизбоев, Д.А. Амонова, Д.Д. Бободжонов, М.Н. Гозиев, И.Х. Тохтаров, С. Хикматов исследуют различные аспекты кредитной политики и инвестиционного климата в экономике Республики Таджикистан.

В трудах зарубежных ученых – С.П. Головановой, М.И. Кривогуза, Т.А. Ильиной и отечественных исследователей – З.С. Алиевой, Ф.Н. Икромова, М.А. Ниёзова, А.К. Сафоева, Б.С. Собирова, А.Ф. Содиковой, З.С. Султонова, С. Хикматова, Ф.К. Шамсиева – анализируются современные модели и инструменты промышленного финансирования,

включая механизмы государственно-частного партнерства, а также проектное финансирование в промышленном секторе.

Несмотря на широкий спектр публикаций по вопросам кредитования, отсутствуют всесторонние исследования, посвященные роли кредита как основного источника экономического развития легкой промышленности в Республике Таджикистан. Вопросы формирования системы долгосрочного кредитования, адаптации кредита к производственному циклу в легкой промышленности, оценки эффективности государственных программ кредитной поддержки этой области и разработки модели интеграции кредитных ресурсов с конкретными стратегическими целями переработки сырья и увеличения экспорта готовой продукции недостаточно изучены. Поэтому данная тема требует углубленного и систематического исследования, что и определило основную цель и научную новизну диссертации.

Связь исследования с программами (проектами) и научными темами. Основные результаты исследования связаны с программными документами развития экономики Республики Таджикистан, такими как Национальная стратегия развития Республики Таджикистан на период до 2030 года (Постановление Правительства Республики Таджикистан от 1 октября 2016 г., № 392), Стратегия развития промышленности Республики Таджикистан на период до 2030 года (Постановление Правительства Республики Таджикистан от 27 марта 2018 г., № 159), Среднесрочная программа развития Республики Таджикистан на 2021-2025 годы (Постановление Маджлиси Намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан от 16 июня 2021 г., № 441), Программа развития легкой промышленности Республики Таджикистан на период до 2022 года (Постановление Правительства Республики Таджикистан от 29 марта 2019 г., № 159). 128), Программа ускоренной индустриализации Республики Таджикистан на 2020-2025 годы (Постановление

Правительства Республики Таджикистан от 27 мая 2020 г., № 293). Диссертация выполнена в соответствии с планом научно-исследовательских работ кафедры финансов Таджикского государственного финансово-экономического университета на 2021-2025 годы.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Цель исследования. Разработка теоретических положений и методических рекомендаций по совершенствованию использования кредита как основного источника развития легкой промышленности в Республике Таджикистан и механизмов доступа предприятий отрасли к кредитным ресурсам составляет цель исследования.

Задачи исследования. Для достижения поставленной в исследовании цели были определены следующие задачи, которые определяют основное содержание диссертации:

1. Теоретическое исследование эволюции и институциональных основ формирования и развития кредитных отношений в промышленности, уточнение экономической сущности понятия кредитных средств и анализ форм использования кредита для развития промышленности.

2. Изучение процессов кредитования реального сектора экономики в зарубежных странах и оценка возможности адаптации международного опыта банковского кредитования легкой промышленности к условиям Республики Таджикистан.

3. Анализ современного состояния кредитования предприятий легкой промышленности Республики Таджикистан, выявление проблем банковского кредитования в этой отрасли и, на этой основе, определение влияния кредитования на развитие отрасли и формирование ее места в структуре промышленного производства.

4. Определение направлений улучшения банковского кредитования предприятий легкой промышленности в

Республике Таджикистан путем увеличения кредитоспособности банков, совершенствования механизмов предоставления и погашения кредитных средств, а также разработки стратегии развития легкой промышленности на основе кредитной поддержки.

Объект исследования. Объектом исследования являются кредитные отношения, возникающие между кредитными учреждениями и предприятиями легкой промышленности Республики Таджикистан.

Предмет исследования. Предметом исследования являются экономические, институциональные, организационные и финансовые механизмы предоставления кредитных средств для обеспечения развития предприятий легкой промышленности.

Гипотеза исследования. Гипотеза исследования подразумевает, что повышение роли кредитных средств в развитии легкой промышленности Республики Таджикистан и укрепление ее позиций в структуре национальной промышленности возможно только путем формирования комплексной системы банковского кредитования, основанной на расширении кредитоспособности банков, адаптации международного опыта и совершенствовании механизмов предоставления и погашения кредитных средств.

Теоретические основы исследования. Теоретическими основами исследования являются базовые положения экономической теории, теории финансов, кредита, банковского дела, институциональной экономики и финансового посредничества, а также концепции промышленного развития и структурной модернизации экономики. Диссертация опирается на работы отечественных и зарубежных ученых, посвященные вопросам развития кредитных отношений, роли кредита в воспроизводстве, а также теоретическим подходам к развитию финансово-кредитных механизмов в промышленности. Эти теории

позволяют понять влияние кредита на развитие легкой промышленности и его роль в структуре промышленного производства.

Методологические основы исследования.

Методологические основы исследования составляют общенаучные и специальные методы понимания социально-экономических процессов, включая системный и институциональный подходы, методы анализа и синтеза, индукции и дедукции, научная абстракция и обобщение. В исследовании также использовались экономико-статистические методы, методы сравнительного и структурного анализа, экспертные оценки. Это позволило всесторонне проанализировать современное состояние банковского кредитования предприятий легкой промышленности Республики Таджикистан, выявить существующие проблемы и обосновать направления совершенствования кредитной поддержки отрасли.

Источники данных. Источниками данных для исследования послужили нормативно-правовые акты Республики Таджикистан в сфере банковского дела и промышленности, труды отечественных и зарубежных ученых, публикации Национального банка Таджикистана (НБТ), материалы финансово-кредитных учреждений, официальная статистика Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан, информация с веб-сайтов и собственные разработки автора.

База исследования. Материальная, техническая, организационная и информационная база, обеспечивающая анализ банковского кредитования и его роли в развитии легкой промышленности в Республике Таджикистан, составляет исследовательскую базу. Материальная и техническая база включает ресурсы Таджикского государственного финансово-экономического университета (электронная библиотека, базы данных и

технические средства обработки и анализа данных). Организационная база исследования включает поддержка научного руководителя, доступ к информации от предприятий, возможность участия в научных конференциях. Информационная база исследования – нормативно-правовые акты Республики Таджикистан, статистические данные, отчеты коммерческих банков и предприятий легкой промышленности, материалы международных финансовых организаций, научные публикации и результаты собственного анализа автора.

Научная новизна исследования. Научная новизна исследования выражается в разработке теоретико-методологических положений банковского кредитования и обосновании практических механизмов использования кредитных средств как основного источника развития легкой промышленности Республики Таджикистан. Основные результаты работы, содержащие научную новизну, включают:

1. Исследование теоретических аспектов и концептуальных вопросов системы кредитования, уточнение теоретических положений развития кредитных отношений, раскрывающиеся институциональные особенности их формирования в промышленности в условиях экономических преобразований Республики Таджикистан.

2. Разработка основных механизмов регулирования процесса промышленного кредитования, формы использования кредитных средств в промышленном производстве в зарубежных странах, определение возможности адаптации международного опыта кредитования легкой промышленности к институциональным условиям Республики Таджикистан.

3. Выявление основных проблем банковского кредитования предприятиям легкой промышленности в

Республике Таджикистан, обоснование влияние кредитных средств на их экономического развития, а также установление позиции легкой промышленности в структуре национального промышленного производства.

4. Определение направлений и механизмов совершенствования системы банковского кредитования, ориентированные на повышении потенциала коммерческих банков, улучшении условий погашения кредитов и расширение кредитной поддержки предприятий легкой промышленности в Республике Таджикистан.

Положения, выносимые на защиту

1. Особенности институциональной среды финансово-кредитной системы являются основными определяющими факторами формирования и развития взаимоотношений между банковским сектором и отрасли промышленности национальной экономики, и в то же время требуют учета отраслевой специфики промышленного производства, что обуславливает необходимость уточнении теоретических основ и экономической сущности кредитных средств и форм их использования в промышленном производстве.

2. Подтверждение о необходимости адаптации международного опыта кредитной поддержки экономического развития легкой промышленности к институциональным условиям Республики Таджикистан и его осуществимости с учетом институциональных преобразований и экономических условий отрасли, что обеспечит большей доступности и адресность кредитных средств.

3. На основе анализа современного состояния системы банковского кредитования предприятиям легкой промышленности в Республике Таджикистан определены ее условия и особенности, характеризующиеся рядом системообразующими проблемами и ограничивающие влияние кредитных средств на развитие отрасли и

формирование ее конкурентоспособности в национальной промышленной структуре.

4. Обоснование ключевых направлений совершенствовании системы кредитования предприятий легкой промышленности Республики Таджикистан, такие как увеличение кредитоспособности коммерческих банков, совершенствование механизмов предоставления и погашения кредитных средств, а также расширение других инструментов кредитной поддержки, способствующие экономическому развитию предприятий легкой промышленности.

Теоретическая и практическая значимость исследования. Теоретическая значимость исследования выражается в теоретических и методологических аспектах использования кредитных средств как основного источника развития легкой промышленности. Также разработана методология их применения, включающая основные теоретические аспекты исследуемой темы. Практическая значимость исследования заключается в том, что в современных условиях Республики Таджикистан после обретения государственной независимости положение и результаты научной новизны отражены в научно обоснованных рекомендациях и предложениях, которые в полной мере отражают теоретическую и практическую сущность исследования.

Степень достоверности результатов исследования. При разработке темы и проведении конкретных практических и сравнительных экспериментов, основанных на реальной ситуации в легкой промышленности Республики Таджикистан и кредитовании ее банковской системой, подтверждается точность данных, достаточность объема исследовательского материала, рассмотрение статистических результатов исследований и публикаций. В завершении работы, на основе научного анализа результатов теоретических и практических исследований, формулируются

соответствующие научно обоснованные выводы и рекомендации.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Исследование соответствует содержанию следующих пунктов Паспорта специальностей ВАК при Президенте Республики Таджикистан по специальности 5.2.17 – Финансы, денежное обращение и кредит: 9.1. Теория, методология, концепции и базовые принципы кредитных отношений как аспектов проявления кредитной системы, 9.2. Стратегия интеграции экономики Таджикистана в систему мирохозяйственных связей, мировую денежно-кредитную систему, 9.3. Развитие инфраструктуры кредитных отношений современных кредитных инструментов, форм и методов кредитования, 9.6. Законы и закономерности развития кредитной сферы, 9.7. Эволюция кредитных отношений; закономерности и современные тенденции их развития, взаимодействие кредита с денежным оборотом, финансами, финансовым рынком, усиление влияния кредита на производство и реализацию общественного продукта.

Личный вклад соискателя ученой степени. Личный вклад автора заключается в разработке комплексных теоретических, методических и практических положений по совершенствованию банковского кредитования как основного источника развития легкой промышленности в Республике Таджикистан. Автор лично проанализировал эволюцию кредитных отношений в отрасли, выявил институциональные основы их формирования, оценил международный опыт кредитования отрасли и обосновал возможность его адаптации к национальным условиям. На основе анализа статистических данных, отчетов коммерческих банков и предприятий легкой промышленности разработал механизмы повышения кредитоспособности, совершенствования процедур предоставления кредитов и их погашения, а также

определил стратегические направления расширения кредитной поддержки предприятий отрасли. Кроме того, автором разработаны рекомендации для государственных и банковских структур, направленные на повышение эффективности использования кредитных средств и устойчивое развитие предприятий легкой промышленности.

Апробация и внедрение результатов исследования.

Результаты исследования представлены в виде научных докладов и практических рекомендаций и получили положительные отзывы на международных и республиканских конференциях «Приоритеты в развитии финансового сектора при переходе к цифровой экономике» (Душанбе, 2023), «Механизмы обеспечения финансовой устойчивости кредитных учреждений в условиях индустриализации и инновационной экономики» (Душанбе, 2023), «Вопросы развития бухгалтерского учета, финансов и управления в условиях цифровизации экономики и совершенствования безналичных расчетов в Республике Таджикистан» (Рашт, 2024) и др. Разработаны практические рекомендации по совершенствованию кредитования банками предприятий легкой промышленности, в том числе ГУП СБ РТ «Амонатбанк» (акт филиала №76 Раштского района от 27.08.2025 г.). Основные теоретические и практические положения исследования применяются при обучении предметов «Денежное обращение и кредит», «Банковские операции», «Банковское дело» в Таджикском педагогическом институте в Раштском районе (акт № 22/251 от 23 декабря 2024 г.).

Публикации по теме диссертации. По теме исследования опубликовано 19 научных статей объемом 8,2 печатных листов (в том числе 5,4 авторских), 9 из которых опубликованы в рецензируемых научных журналах.

Структура и объем диссертации. Диссертация включает введение, трех глав, выводы и рекомендаций,

списка литературы из 177 наименований. Ее текст составляет 198 страниц, содержит 22 таблицы, 13 диаграмм и 7 рисунков.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ

Во введении обосновывается актуальность темы диссертации, определяются цели, задачи, предмет и объект исследования, содержится краткий обзор литературы по теме и описаны другие важные аспекты исследования.

В первой главе – «Теоретические и методологические основы развития кредитных отношений в промышленности», исследуется процесс исторической эволюции кредитных отношений в промышленном производстве, уточняется экономическая сущность кредитных средств как важного источника обеспечения развития промышленного производства. Определяются формы использования кредитных средств для промышленного развития и оценивается возможность адаптации международного опыта обеспечения легкой промышленности кредитными средствами.

Автор отмечает, что к настоящему времени кредитные отношения прошли длительный период эволюции, постепенно приобретая институциональные свойства по мере трансформации бизнес-моделей и структуры экономических отраслей. При этом кредит, из своих простейших форм – товарного и коммерческого кредита – трансформировался в многоуровневую систему глобального банковского и небанковского финансирования, развивающуюся на основе правил, стандартов и механизмов государственного регулирования. То есть, с переходом от простого товарного производства к капиталистической модели, кредитные средства стали ключевым фактором масштабного воспроизводства и экономического развития.

Сегодня промышленное производство отличается высокой капиталоемкостью, длительными

производственными циклами и необходимостью регулярного обновления производственных мощностей, создавая потребность в использовании кредитных средств. Однако, как отмечается в диссертации, эти особенности приводят к низкой привлекательности банковского кредита для промышленных предприятий. Поэтому эффективность использования кредитных средств в промышленности во многом зависит от качества институциональной среды, уровня развития банковской системы и согласованности интересов кредиторов и заемщиков. Кредитные механизмы и отношения между банковским сектором и промышленностью меняются под влиянием внутренних факторов экономического развития и внешних вызовов, связанных с глобализацией, цифровизацией и усилением конкуренции.

При изучении и анализе природы кредита автор обращается к трудам классиков науки экономики науки. В частности, подчеркивает актуальность идей К. Маркса о природе кредита в наши дни. К. Маркс обращал внимание на противоречивый характер кредитных отношений и отмечал, что кредит, ускоряя процесс накопления, усугубляет финансовые дисбалансы и создает основу для кризиса: «чрезмерное расширение кредитования может привести к накоплению фиктивного капитала и долговых обязательств, которые, не обеспечиваясь реальным процессом воспроизводства, увеличивают нестабильность экономической системы» [11, с. 393].

В истории возникновения кредита и формирования кредитных отношений в промышленном производстве можно проанализировать и оценить ряд факторов, влияющих на потребность в кредите, а также его характеристики и возможности на уровне производственных отношений. Поэтому как в современных экономических условиях, так и в прошлом эти факторы

также приводят к возникновению кредита и кредитных отношений в промышленном производстве (рисунок 1).

Рисунок 1. – Факторы возникновения кредита и кредитных отношений в промышленности

Источник: разработано автором

Несмотря на то, что кредитные средства считаются одним из главных двигателей экономического развития, в процессе кредитования финансовые кредитные учреждения сталкиваются с рядом проблем, которые приводят к изменениям в структуре кредитования и кредитных отношениях в промышленном секторе. Этот вопрос также является предметом интенсивных дискуссий и оценок ученых и экспертов.

В экономической литературе нет единого общего определения понятия «кредитные средства», что обусловлено многогранным характером этого понятия и различиями в методологических подходах.

Автор обобщая определения понятия «кредитные средства», данные в литературе, предлагает собственное определение: кредитные средства представляют собой совокупность денежных ресурсов и их эквивалентов, которые генерируются и перераспределяются в рамках кредитных отношений между экономическими субъектами и предлагаются во временное пользование на условиях возвратности, срочности, платности и целевого использования.

В настоящее время одной из главных проблем развития системы кредитования, особенно льготных кредитов промышленному сектору страны, является низкий уровень собственных средств по отношению к привлеченным средствам, что приводит к высокому базовому уровню процента во всех финансовых кредитных организациях, что снижает интересы заемщиков и, как следствие, снижает эффективность производства, в том числе производства промышленной продукции.

В качестве моделей развития банковской системы и обеспечения ее конкурентоспособности необходимо уделять приоритетное внимание всем малым и большим факторам, способным улучшить развитие банковской системы и ее отдельных секторов. В этом контексте оперативные меры являются необходимым условием для выявления факторов, способных улучшить и обеспечить эффективность банковской деятельности. В настоящее время, для укрепления развития системы кредитования, независимо от существующих проблем в промышленном секторе страны, важно и необходимо стимулировать кредитные учреждения на основе коллективных мер, в которых промышленный сектор должен быть приоритетным (рисунок 2).

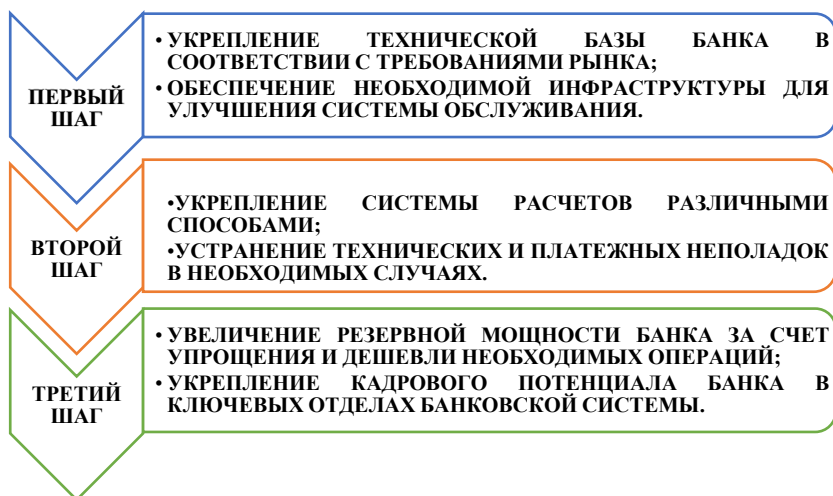

Рисунок 2. – Факторы, способствующие улучшению и активизации банковского сектора в ответ на рыночные требования

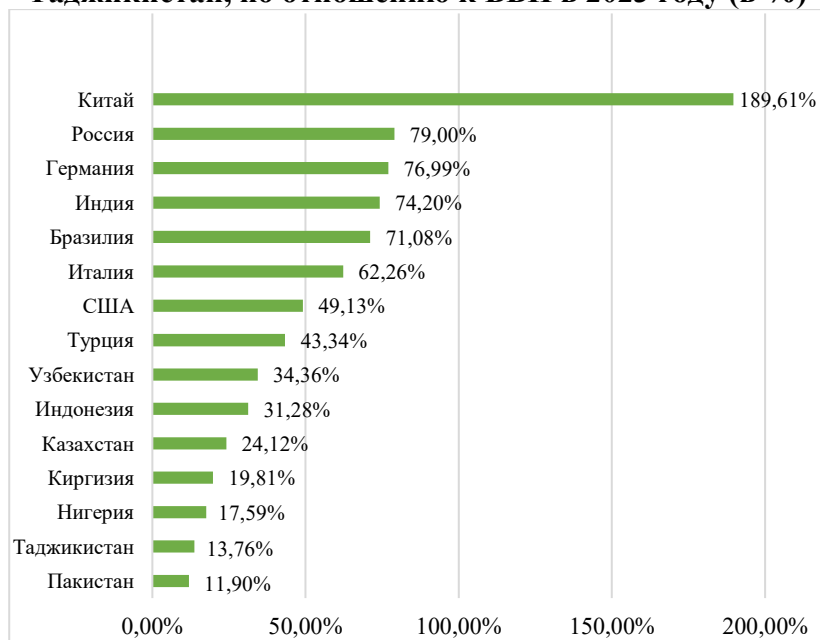
Источник: разработано автором

В ходе исследования было установлено, что большинство развитых стран, добившихся успеха в сфере малого и среднего бизнеса и легкой промышленности, получают финансирование за счет банковских кредитов. В то же время развитие вышеупомянутых секторов в значительной степени зависит от кредитов, субсидий, инвестиций, государственных и негосударственных грантов, а также предоставления налоговых льгот.

Как отмечается в диссертации, сегодня в Республике Таджикистан невозможно представить систему кредитования отрасли легкой промышленности без государственной поддержки в виде создания условий и других возможностей, специфичных для банковской системы и кредитных учреждений. Поэтому для надлежащей оценки вопроса необходимо сделать конкретные выводы в этом направлении, опираясь на исследование и анализ отраслевых показателей. В

контексте этих утверждений необходимо отметить, что сегодня ряд стран признают наибольшие экономические преимущества в уровне увеличения кредитования реального сектора экономики, включая отрасль промышленности, и постоянно уделяют этому вопросу все больше внимания. Диаграмма 1 представляет данные о выданных кредитах по отношению к ВВП в ряде стран мира и в Республике Таджикистан в 2023 году.

Диаграмма 1. – Относительный объем кредитов, предоставленных рядом стран мира и Республикой Таджикистан, по отношению к ВВП в 2023 году (в %)

Источник: разработано автором на основе [1; 10]

Анализ представленных данных показывает, что доля выданных банковской системой кредитов в Республике Таджикистан низка по сравнению с другими странами и составляет 13,76% ВВП в 2023 году. Этот показатель очень низок по сравнению с США, Китаем, Германией, Россией,

Казахстаном, Узбекистаном и Кыргызстаном. В этой связи важно отметить, что в некоторых странах доля выданных экономике кредитов достигает 70-190% ВВП, что свидетельствует об успешной кредитной системе и развитой экономике этих стран.

Для Республики Таджикистан важен опыт стран, прошедших этап индустриализации экономики с упора на легкую промышленность или сумевшие модернизировать свою промышленность при ограниченных внутренних финансовых ресурсах. Их анализ позволяет выявить инструменты, которые могут быть адаптированы к институциональным, макроэкономическим и финансовым особенностям национальной экономики. В этой связи в таблице 1 обобщены, систематизированы и представлены опыт ряда стран в области финансовой и кредитной поддержки легкой промышленности с точки зрения их применимости в Республике Таджикистан.

Анализ международного опыта показывает, что в большинстве стран развитие легкой промышленности опирается на активное использование кредитных средств, реализуемых при прямом или косвенном участии государства. Главным фактором является не объем предоставляемых кредитных ресурсов, а их адресность, доступность для предприятий и соответствие проводимой в стране промышленной политике.

Для Республики Таджикистан опыт стран со схожими условиями экономического развития и аналогичными ресурсными ограничениями, в частности Китая, Турции, Индии и Узбекистана, имеет практическое значение. Они используют общие и схожие инструменты, такие как льготное кредитование, государственные гарантии, поддержка экспорта и ориентация на малые и средние предприятия легкой промышленности.

Таблица 1. – Международный опыт финансовой и кредитной поддержки легкой промышленности и возможность его применения в Республике Таджикистан

Страна	Основные способы финансовой и кредитной поддержки	Роль государства и банков	Элементы, применимые в Республике Таджикистан
Китай	Льготные инвестиционные кредиты, государственные банки развития, целевые кредитные линии для малых и средних предприятий.	Активная роль государства, доминирование государственных банков и отраслевые программы	Создание целевых кредитных линий для легкой промышленности; участие государственных банков в долгосрочном кредитовании.
Турция	Кредитование, ориентированное на экспорт, субсидирование процентных ставок, гарантийные фонды.	Координация между Министерством промышленности и банками, поддержка экспорта.	Развитие экспортно-ориентированных кредитов для предприятий легкой промышленности.
Южная Корея	Долгосрочные кредиты через банки развития, льготное финансирование модернизации.	Стратегическое планирование, государственные банки развития.	Использование кредитных программ для технологической модернизации отрасли.
Индия	Специальные программы кредитования для текстильной промышленности, налоговые и кредитные льготы.	Государственные программы поддержки промышленности и малого и среднего бизнеса	Поддержка малых и средних предприятий легкой промышленности посредством льготных кредитов.
Германия	Кредиты через банк развития KfW, кредитные гарантии, «зеленое» финансирование.	Косвенное участие государства, высокая роль банковского надзора.	Использование механизмов государственной гарантии по кредитам.
Узбекистан	Льготные кредиты, государственные субсидии, поддержка кластеров.	Активная роль государства, отраслевые программы.	Кластерный метод и льготное кредитование в легкой промышленности.

Источник: разработано автором

Опыт Республики Узбекистан особенно важен для нашей страны ввиду сходства экономических условий, институциональной среды и структуры промышленного производства. В последние годы развитие легкой промышленности в соседней стране активно поддерживается государством, которое реализовало ряд мер по предоставлению льготных кредитов предприятиям этой отрасли через государственные и коммерческие банки. Главным элементом этой модели является кластерный подход, предполагающий объединение предприятий по цепочке создания стоимости и предоставление доступа к льготным кредитным ресурсам, налоговым льготам и поддержке инфраструктуры. Важно также сосредоточить кредитную политику на стимулировании глубокой переработки сырья и импортозамещении. Для Республики Таджикистан этот опыт имеет практическое значение с точки зрения формирования промышленных кластеров и использования кредита как инструмента структурной модернизации легкой промышленности.

Во второй главе — «Анализ современного состояния банковского кредитования легкой промышленности в Республике Таджикистан», анализируются и оцениваются условия и особенности предоставления кредитов предприятиям легкой промышленности Республики Таджикистан, проблемы, возникающие в этом процессе, а также определяется влияние банковского кредитования на развитие легкой промышленности и формирование ее позиций в структуре промышленного производства.

Отмечается, что обретение независимости, наряду с другими важными экономическими вопросами, открыло новую страницу в финансово-денежных отношениях — кредитных отношениях в обществе. Зависимость легкой промышленности от других важных отраслей экономики

обуславливает необходимость уделять этому вопросу приоритетное внимание на необходимом уровне и обеспечивать его развитие путем создания экономико-финансовых условий.

Сегодня промышленность и ее отдельные отрасли считаются ключевым сектором экономики страны и постоянно находятся в центре внимания руководства государства. Для достижения одной из стратегических целей государства – ускоренной индустриализации страны и поиска путей ее развития – к настоящему времени принят ряд отраслевых программ и стратегий, успешная реализация которых продолжается. Национальная стратегия развития Республики Таджикистан на период до 2030 года определяет ряд ключевых задач для достижения стратегических целей, и промышленность и ее отрасли определены как приоритетные.

Проведенный автором анализ показывает, что вклад промышленности в развитие национальной экономики и макроэкономических показателей значителен и, как движущая сила, ведет к развитию других отраслей. Доля роста ВВП в Республике Таджикистан также в значительной степени зависит от развития отрасли легкой промышленности (таблица 2).

Автор отмечает, что страна находится на этапе общего экономического развития и всегда придает первостепенное значение важным отраслевым вопросам. Именно поэтому каждый год наблюдается тенденции к увеличению доли промышленности в структуре ВВП.

Рост показателей структуры ВВП за счет реальных секторов, особенно промышленности, приводит к новым возможностей. Заметен рост ВВП по отношению к промышленности за счет создания благоприятных условий и поддержки промышленности, предоставления кредитных и налоговых льгот.

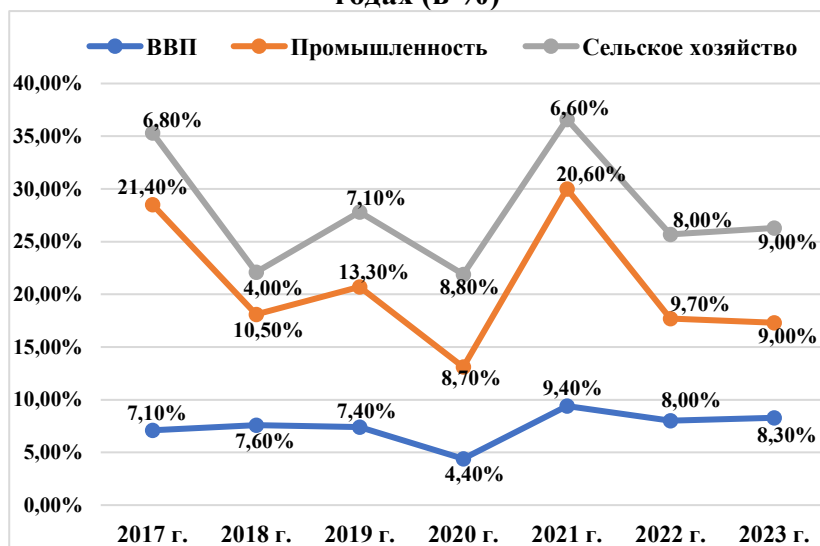
Таблица 2. – Тенденции в структуре ВВП, промышленности, включая легкую промышленность и сельское хозяйство, в 2017-2023 годах (млрд. сомони)

Показатели	Годы							2023/ 2017 в %
	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	
1. ВВП	64,4	71,0	79,1	83,9	101,0	118,1	130,7	102,9
2. Промышленность	23,8	26,3	29,8	32,4	39,1	42,9	46,8	96,6
В том числе, легкая промышленность	2,5	2,6	2,8	3,1	4,3	5,0	4,5	77,8
3. Сельское хозяйство	35,2	43,0	46,1	50,2	53,5	57,8	63,0	78,9

Источник: расчеты автора на основе [12, с. 214, 253, 275]

Тенденция изменения темпов роста ВВП, промышленности и сельского хозяйства представлена в диаграмме 2.

Диаграмма 2. – Тенденции темпов роста ВВП, промышленности и сельского хозяйства в 2017-2023 годах (в %)

Источник: расчеты автора на основе [12, с. 214, 275]

Исходя из взаимосвязи промышленности с другими важными секторами экономики, необходимо отметить, что развитие современной экономики через промышленность должно основываться на реализации новых возможностей и мощностей по добыче и переработке полезных ископаемых и угля, электроэнергетике, развитию частного сектора, совершенствовании легкой и пищевой промышленности, формировании черной металлургии и дальнейшем развитии цветной металлургии, производстве строительных материалов, предприятий по переработке сельхозпродукции, а также наращивании сырьевых ресурсов за счет отечественного производства. В этой связи

сегодня развитие промышленности рассматривается как ключ к достижению устойчивого развития страны.

Из данных диаграммы, представленной на рисунке 4, видно, что рост ВВП очевиден и имеет ежегодную тенденцию к увеличению. Анализ показал, что темпы роста промышленности, как правило, выше, чем у других секторов, и его показатели роста в анализируемые годы оцениваются как хорошие. Согласно данным диаграммы, в 2017 году темпы роста промышленности составили 21,4%, а в 2023 году этот показатель достиг 9,0%, что в 2023 году снизилось на -12,4 процентных пункта по сравнению с 2017 годом, но при этом рост составил в среднем 13,3% в год.

Анализ показал, что промышленность состоит из нескольких активных подотраслей, составляющих её основную часть. Более того, активизация подотраслей промышленности, включая лёгкую промышленность, в настоящее время является важной задачей, и роль государственных и иностранных инвестиций, а также банковского кредитного финансирования будет значительной в её реализации. Таким образом, в промышленности Республики Таджикистан наивысший приоритет имеют следующие отрасли (таблица 3).

Анализы демонстрируют, что основные факторы экономического развития разнообразны, при этом наиболее важными являются внутренние факторы и отечественное производство. В этой связи все внешние факторы имеют вспомогательный характер на уровне экономического развития, и их использование в направлении эффективного развития отраслей можно считать приемлемым. С этой точки зрения целесообразно принимать меры, связанные с развитием отраслей, создающих условия для других приоритетных экономических направлений. Кроме того, опора на отрасль легкой промышленности обеспечивает развитие других областей.

Таблица 3. – Структура промышленности и доля его подотраслей в общей структуре промышленности за 2017-2023 годы (в %)

Показатели	Годы						
	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Промышленность, всего	100	100	100	100	100	100	100
1. Горнодобывающая промышленность	22,6	19,6	17,6	13,9	21,6	20,7	19,9
2. Перерабатывающая промышленность	58,6	56,6	57,8	61,7	57,5	61,6	60,9
В том числе, легкая промышленность	10,6	10,1	9,5	9,5	11,0	11,6	9,6
3. Производство и распределение электроэнергии, газа и воды	18,8	23,8	24,6	24,4	20,9	17,7	19,2

Источник: расчеты автора на основе [12, с. 257]

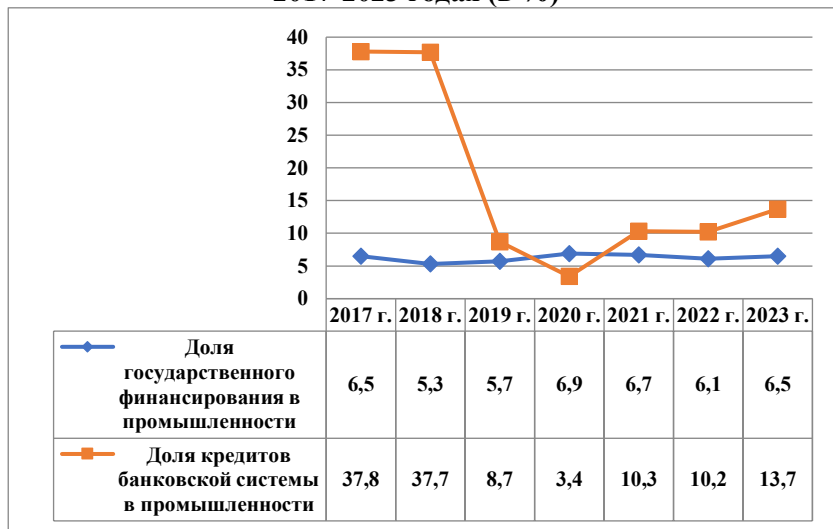
В диссертации подчеркивается, что финансовая поддержка приоритетных отраслей экономики, включая легкую промышленность, является необходимым условием для национальной экономики, и государство и кредитные учреждения должны рассматривать способы ее поддержки в качестве своей первоочередной задачи. В современных экономических условиях для всестороннего развития промышленности с ее приоритетными секторами основным условием должна быть активизация государственного сектора и банковской системы в следующих вопросах:

- повышение активности банковского сектора в развитии промышленности путем введения отчислений и предоставления льгот;
- повышение уровня обслуживания промышленности посредством совместного сотрудничества;
- поддержание влияния промышленности на государственном уровне и, следовательно, повышение стимулов для кредитных учреждений;
- предоставление налоговых и структурных льгот отдельным отраслям и предприятиям, производящим промышленную продукцию.

Несмотря на очевидность поддержки этой отрасли со стороны государственного сектора и банковской системы, она неудовлетворительна с точки зрения потребностей развития отрасли. Слабая тенденция кредитования промышленного сектора банками и бюджетного финансирования свидетельствует о том, что низкий уровень кредитования в этой отрасли обусловлен, с одной стороны, деятельностью государства и кредитованием со стороны финансовых кредитных учреждений, а с другой – самой промышленностью и малыми предприятиями отрасли. Анализ показывает, что бюджетное финансирование промышленности (промышленности и строительства в

совокупности) практически не изменилось, а его рост наблюдается только в банковском секторе (диаграмма 3).

Диаграмма 3. – Доля кредитов, предоставленных банковской системой промышленности, в общем объеме кредитов и государственных расходов на промышленность в 2017-2023 годах (в %)

Источник: расчеты автора на основе [4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 16]

Несмотря на то, что промышленность считается приоритетным сектором национальной экономики, уровень кредитования банковской системой остается низким, а государственное финансирование этой отрасли незначительным.

Анализ условий и особенностей предоставления кредитных средств предприятиям легкой промышленности в процессе индустриализации в Республике Таджикистан показывает постоянное противоречие между реальными потребностями отрасли в доступном долгосрочном кредитном финансировании и фактическими показателями банковского кредитования. Преобладание краткосрочных кредитов, высокая стоимость кредитных средств и жесткие

требования к залогу существенно ограничивают инвестиционную активность предприятий легкой промышленности, снижая их способность к технологической модернизации и расширению производственных мощностей.

На основе своего анализа автор делает вывод, что важным фактором, влияющим на эффективность банковского кредитования легкой промышленности, является недостаточный уровень координации государственной кредитной и финансово-промышленной политики. Отсутствие стабильных механизмов государственной поддержки и распределения кредитных рисков между банками и государством ограничивает стимулы банков к активному участию в финансировании отрасли. В результате кредитование фрагментировано и не может создать стабильную финансовую основу для долгосрочного развития легкой промышленности.

Кроме того, для страны характерны институциональные ограничения, низкий уровень финансовой прозрачности предприятий, низкое качество бизнес-планирования и недостаточное использование современных финансовых инструментов. Эти обстоятельства усугубляют информационную асимметрию между банками и заемщиками, повышая риск оценки кредитоспособности, что негативно сказывается на формировании кредитных условий и снижает доступность финансирования для предприятий легкой промышленности.

Отмечается, что существующая практика управления кредитным риском в банковской системе Республики Таджикистан недостаточно учитывает особенности легкой промышленности, в том числе производственный цикл, сезонность спроса и структуру затрат. Отсутствие адаптированных кредитных продуктов и механизмов

распределения рисков между банками, государством и заемщиками снижает эффективность банковского кредитования как средства развития отрасли и ограничивает его стимулирующую функцию.

Автор подчеркивает, что анализ особенностей развития легкой промышленности и ее вклада в структуру промышленного производства при поддержке кредитования со стороны банковской системы представляется методологически корректным и необходимым. Такой подход позволяет выявить устойчивую взаимосвязь между динамикой банковского кредитования и структурными изменениями в отрасли, а также определить степень влияния кредитных ресурсов на формирование приоритетов отрасли.

Для всесторонней оценки влияния банковского кредитования на развитие легкой промышленности необходимо проанализировать показатели, характеризующие развитие отрасли и ее место в структуре национального промышленного производства. Именно этот аналитический инструмент позволяет обоснованно оценить роль банковской системы в создании условий для устойчивого развития легкой промышленности в стране.

Статистические показатели отрасли промышленности Республики Таджикистан свидетельствуют о том, что этот важный сектор экономики испытывает значительную тенденцию к снижению из года в год. Как видно из таблицы 4, за последние шесть лет количество предприятий легкой промышленности увеличилось на 106 единиц (33,2%). Эти показатели считаются одними из хороших индикаторов в сложных экономических условиях современного мира.

Таблица 4. – Динамика основных показателей, характеризующих промышленность Республики Таджикистан в 2017-2023 годах

Годы	Показатели							
	Количество промышленных предприятий, единиц	В том числе, предприятия легкой промышленности	Объём промышленного производства в ценах 2023 года, млн. сомони	В том числе объём продукции легкой промышленности в ценах 2023 года, млн. сомони	Среднегодовое число работников промышленного и производственного сектора, тыс. человек	Из них рабочие, тыс. чел.	В том числе, среднее годовое число сотрудников в легкой промышленности составляет тысячи человек	Индекс промышленного производства в процентах от предыдущего года
2017	1 999	409	23815	2 530	86,8	73,8	15,4	121,3
2018	2 161	443	26339	2 680	85,6	72,1	18,0	110,6
2019	2 164	403	29816	2 855	84,2	73,2	17,5	113,2
2020	2 283	435	32440	3 103	84,3	67,7	18,6	108,8
2021	2 397	453	39187	4 341	85,3	68,3	19	120,8
2022	2 802	496	42988	5 004	86,3	71,2	18,5	109,7
2023	3453	545	46857	4 500	87,5	72,2	17,4	109,0
2023/2017 (в %)	72,7	33,2	96,7	77,8	1,0	-2,1	12,9	-12,3

Источник: расчеты автора на основе [12, с. 253]

В третьей главе – «Направления совершенствования банковского кредитования предприятий легкой промышленности Республики Таджикистан», определены и оценены механизмы повышения потенциала банковского кредитования предприятий легкой промышленности, а также раскрыты пути совершенствования механизмов предоставления и погашения кредитов в легкой промышленности и определены стратегические направления ее развития на основе расширения кредитной поддержки.

Автор отмечает, что в Республике Таджикистан наличие новых предпосылок для кредитных структур промышленности, а также усиление участия существующих финансово-кредитных организаций в предоставлении кредитных средств реальному сектору экономики, особенно легкой промышленности, необходимость подготовки правовой базы для формирования финансово-кредитной структуры, особенно в отдаленных горных регионах, и совершенствование деятельности в этой области будут ежегодно придавать значительную роль перечисленным секторам в экономическом развитии, включая рост ВВП.

В современных условиях банковская система занимает важное место в структуре национальной экономики и, предоставляя кредитные средства, способствует устойчивому развитию реального сектора, который относится к числу основных компонентов ВВП. Если роль банковской системы в экономическом развитии возрастает, то одновременно во всех случаях значительно проявляется и увеличение доли активов банковской системы (диаграмма 4).

В диссертации отмечается, что роль банковской системы в повышении производственного потенциала национальной экономики значительна, и кредитные

учреждения всегда стремятся поддерживать все сектора национальной экономики с относительно низким риском.

Диаграмма 4. – Преобладающая доля активов банковской системы по отношению к ВВП в 2010-2023 годы (млн. сомони)

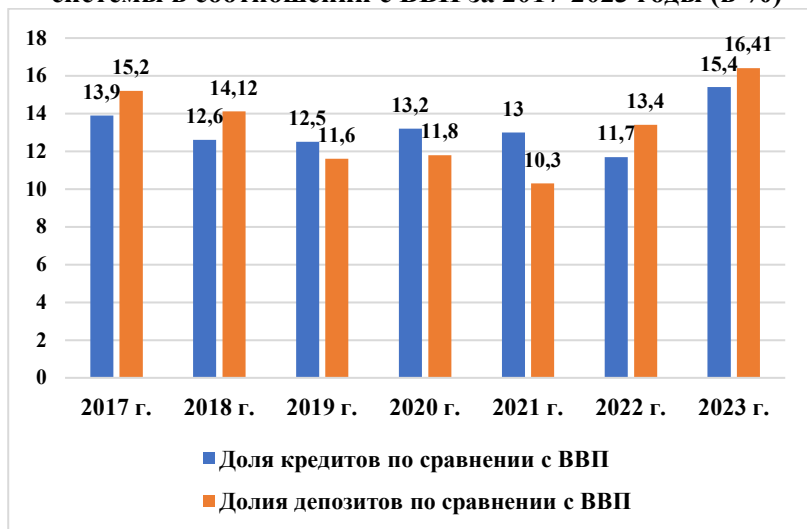

Источник: расчеты автора на основе [2; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 16]

Наблюдения автора в диссертации показывают, что недостаточный уровень свободных денежных резервов финансовых учреждений привел к медленному росту кредитования. Хотя кредитование банковской системы растет, его доля в ВВП незначительна (диаграмма 5).

Диаграмма 5 показывает, что объемы банковских кредитов растут в процентах от ВВП. Например, если в 2017 году доля банковских кредитов в ВВП составляла 13,9%, то в 2023 году этот показатель достиг 15,4%, что на 1,5% больше, чем в 2017 году.

Диаграмма 5. – Доля кредитов и депозитов банковской системы в соотношении с ВВП за 2017-2023 годы (в %)

Источник: расчеты автора на основе [5; 6; 7; 8; 9; 10]

Анализы указывают на то, что, несмотря на значительную роль банковского кредитования в поддержке реального сектора, особенно промышленного, эти показатели все еще неудовлетворительны.

В диссертации анализируется кредитоспособность банковской системы по отношению к легкой промышленности, активы банков, состояние кредитного портфеля банков и платежеспособность предприятий легкой промышленности, предлагаются пути их расширения. В ходе изучения этих вопросов были выявлены механизмы повышения кредитоспособности банковской системы в рамках существующих возможностей и условий, был сделан ряд выводов и предложений для поиска соответствующих путей и механизмов кредитования легкой промышленности.

Отмечается, что вопрос погашения кредита является важным аспектом стабильности банковской системы и

одновременно определяющим фактором доступности кредита. Недостаточная адаптация кредитных механизмов к отраслевым особенностям приводит к увеличению кредитных рисков, что ограничивает приток финансовых ресурсов в легкую промышленность.

Статистические данные показывают, что уровень кредитоспособности промышленности ниже по сравнению с другими секторами реальной экономики (таблица 5).

Таблица 5. – Изменения в задолженности промышленных предприятий на основе их обязательств в 2000-2023 годах (млн. сомони)

Перечень показателей	Годы						
	2000	2005	2010	2015	2020	2021	2023
Общая задолженность по обязательствам	646,7	2142,7	5935,0	15684,7	35522,1	39114,4	78920,9
В том числе просроченные кредиты	335,9	132,1	428,2	38,7	2728,1	3901,9	1507,4
Кредиты, предоставленные банками	16,5	274,8	472,3	1900,3	7857,0	8340,4	52121,2
В том числе просроченные кредиты	0,1	22,7	0,0	5,0	1357,5	1945,2	1547,7

Источник: разработка автора на основе [15, с. 41]

Модели увеличения производственных мощностей промышленных предприятий и всесторонняя поддержка отрасли приводят к активизации других отраслей, что, в свою очередь, способствует реализации стратегических целей страны.

В диссертации рекомендуется внедрение дифференцированных кредитов с учетом масштаба деятельности, финансового состояния и других показателей, характеризующих предприятия-заемщики, с целью совершенствования механизмов кредитования предприятий легкой промышленности. Малым и средним предприятиям отрасли следует расширить использование упрощенных процедур кредитования, включая сокращение

перечня необходимых документов и корректировку требований к залоговому обеспечению.

Для повышения уровня погашения кредитов рекомендуется расширить практику реструктуризации задолженности предприятий, реализующих экономически приемлемые и социально значимые проекты в легкой промышленности. Гибкие графики погашения кредитов и процентные ставки, отсрочки платежей и продление сроков погашения кредитов позволят снизить уровень невозвратных кредитов и сохранить производственный потенциал отрасли.

Автор отмечает, что стратегические направления развития легкой промышленности не могут разрабатываться отдельно от институциональных и финансовых условий. Эффективность кредитной поддержки зависит от степени координации между промышленной, финансовой, кредитной и инвестиционной политикой, а также от наличия стабильных механизмов государственного сотрудничества с банковской системой и промышленными предприятиями.

В условиях все более сложных процессов глобализации и нестабильности геополитической ситуации в мире, а также на этой основе, снижения зависимости экономики страны от внешней среды, возникла необходимость модернизации и развития промышленных предприятий внутри страны. В этой связи финансовая поддержка легкой промышленности и предоставление государственных льгот этой отрасли в настоящее время считаются одним из наиболее эффективных механизмов развития промышленности в Республике Таджикистан. Целесообразно развитие легкой промышленности в сочетании с малыми и средними предприятиями и других структур, в рамках которых возможно развитие отрасли.

Следует выделить несколько стратегических направлений развития легкой промышленности в Республике Таджикистан, реализация которых возможна на основе расширения и совершенствования кредитной поддержки банковской системы.

Во-первых, – формирование долгосрочной системы банковского кредитования, направленной на оснащение производственных мощностей и обновление технологической базы предприятий данной отрасли. Во-вторых, – разработка специальных кредитных продуктов для малых и средних предприятий легкой промышленности с учетом отраслевой специфики их деятельности, сезонности производства и особенностей оборота капитала. В-третьих, – усиление роли государства в расширении кредитной поддержки легкой промышленности посредством субсидирования процентных ставок, государственных гарантий и участия в распределении кредитных рисков. В-четвертых, – путем расширения кредитной поддержки, стимулирование инвестиционного кредитования проектов, направленных на организацию полного производственного цикла – от переработки сырья до готовой продукции. В-пятых, – разработка проектных и целевых кредитных механизмов, направленных на реализацию приоритетных программ и кластерных инициатив в легкой промышленности. В-шестых, – укрепление институциональной базы для сотрудничества между банковским и промышленным секторами, включая разработку системы мониторинга эффективности использования кредитных средств и повышение финансовой прозрачности предприятий легкой промышленности.

Предложенные направления стратегического развития легкой промышленности, основанные на расширении кредитной поддержки, отражают комплексный

подход к решению основных проблем отрасли и направлены на построение модели устойчивого развития в условиях ограниченных финансовых ресурсов.

ВЫВОДЫ И РЕКОМЕНДАЦИИ

Основные научные результаты диссертации

По результатам исследования разработаны несколько теоретические и методологические положения, выводы и практические рекомендации, направленные на подтверждение роли кредитных средств как основного источника экономического развития предприятий легкой промышленности. Наиболее важные результаты исследования следующие:

1. Анализ этапов развития кредитных отношений в отрасли промышленности выявил, что их развитие является сложным и многогранным, определяемым сочетанием исторических, институциональных и экономических факторов. В Республике Таджикистан развитие кредитных отношений в части легкой промышленности происходит в контексте перехода к рыночной экономической модели и сопровождается изменением роли государства, банковской системы и экономических субъектов. Это поднимает вопрос о необходимости рассматривать кредитные отношения не только как финансовый инструмент, но и как важный элемент институциональной среды, обеспечивающей функционирование и развитие промышленного производства [2-А; 5-А; 9-А].

2. Промышленному производству присущи особенности, влияющие на финансово-кредитную поддержку развития предприятий данной отрасли. К ним относятся, например, среди прочего, высокая потребность предприятий отрасли в оборотном капитале, разнообразие производственных циклов и ограниченная инвестиционная привлекательность. В этой связи взаимоотношения между финансово-кредитными организациями и предприятиями

легкой промышленности в Республике Таджикистан формируются с учетом отраслевых особенностей, и это требует адаптации общетеоретических подходов к банковскому кредитованию к национальным институциональным условиям и отрасли промышленного производства, что подчеркивает о важности институционально-отраслевых подходов при изучении данного вопроса [2-А; 8-А; 9-А; 16-А].

3. Исследование установило, что кредитные средства считаются важным экономическим рычагом и при правильном применении способны обеспечить непрерывность и стабильность производственных процессов на предприятиях легкой промышленности, и расширить сферу ихней деятельности и технологическую модернизацию. Рациональное использование кредитных средств позволит сократить временную разницу между затратами и результатами деятельности, поддерживать приемлемый уровень ликвидности активов и платежеспособности предприятий, а также создать основу для устойчивого развития отрасли [1-А; 4-А; 9-А; 12-А; 14-А].

4. В ходе исследования осуществлен анализ опыта использования различных вариантов предоставления кредитных средств. Результаты такого анализа подтверждают, что для предприятий легкой промышленности Республики Таджикистан сегодня нужны краткосрочные и среднесрочные кредиты банков, направляемые на финансирования оборотного капитала, а также долгосрочные кредиты, основной целью которых являются инвестиции, и которые направлены на модернизацию и расширение производства. Международный опыт кредитования легкой промышленности показывал эффективность совместимости банковских инструментов с мерами государственной

поддержки, но их использование в национальных условиях требует учета ограничений – институциональных, макроэкономических и финансовых [3-А; 5-А; 15-А; 19-А].

5. В результате осуществленного всестороннего анализа состояния системы банковского кредитования, особенно в части предоставления краткосрочных кредитных средств предприятиям легкой промышленности Республики Таджикистан, выявлено наличие несколько проблем, препятствующие формированию эффективной системы кредитования и одновременно мешающие экономическому развитию отрасли под воздействием кредитных средств. К ним относятся высокая стоимость обслуживания кредита (высокие процентные ставки), ограничения на долгосрочное кредитование, высокие залоговые требования, и также недостаточное соответствие банковских кредитов потребностям предприятий отрасли легкой промышленности. Эти факторы в купе препятствуют инвестиционной активности предприятий в отрасли и ограничивают их возможности по расширению и диверсификации производства [6-А; 10-А; 15-А;].

6. По результатам анализа и оценки воздействия кредитных средств, направленные на развитие отрасли легкой промышленности, стало очевидной, что применяемые механизмы предоставления банковских кредитов, основной целью которых является укрепление развития производственного потенциала предприятий отрасли, фактически не способствуют достижению этой цели и не обеспечивают значимые позиции легкой промышленности в структуре промышленного производства страны. Это говорит о требовании серьезно рассмотреть вопрос совершенствования механизмов поддержки отрасли легкой промышленности. Недостаточный объем кредитования отрасли, крайне низкая доля долгосрочных кредитов в общем объеме кредитных

средств, предоставляемых банками отраслей экономики, несоответствие условий предоставления кредитных средств реальными производственными потребностями предприятий легкой промышленности – вот к числу проблем, ограничивающих вклад легкой промышленности в экономическую диверсификацию, развитие импортозамещения и повышение конкурентоспособности отечественной продукции легкой промышленности [4-А; 8-А; 17-А; 18-А].

7. Результаты исследования демонстрируют о том, что сегодня в Республике Таджикистан вопрос обеспечения предприятий легкой промышленности банковским кредитом, особенно долгосрочными кредитами, считается весьма актуальным, и имеется необходимость для срочного совершенствования системы банковского кредитования отрасли. Достижимость цели возможно при использовании комплексного подхода, который включает в себя увеличение резервной емкости коммерческих банков, укрепление заемных возможностей предприятий, разработку механизмов предоставления и погашения кредитных средств, а также укрепление сотрудничества между банковским сектором и государственными учреждениями. Реализация этих подходов способствует формировать относительно стабильной финансовой базы легкой промышленности, а также снижает кредитные риски для банковской системы [4-А; 8-А; 11-А; 13-А].

8. Сегодняшний день в Республике Таджикистан, наряду с другими приоритетными секторами экономики, предприятиям отрасли легкой промышленности нужна кредитная поддержка. Поэтому расширение кредитной поддержки легкой промышленности требуется рассматривать как одно из главных условий устойчивого развития и укрепления ее позиций в структуре национального промышленного производства.

Систематическое и постепенное совершенствование системы банковского кредитования, ориентированное для достижения целей ускоренной индустриализации и реализации Стратегии промышленного развития Республики Таджикистан на период до 2030 года, будет способствовать активному ходу инвестиционных процессов, росту производительной занятости за счет укрепления производственного потенциала предприятий легкой промышленности и формированию фундаментов экономического развития отрасли, что очень важно для общего социально-экономического развития страны [3-А; 7-А; 8-А; 12-А].

Рекомендации по практическому применению результатов

1. Предложение теоретических положений по расширении кредитных отношений банковского сектора с отечественной промышленностью, а также по формировании их институциональной базы, полезно для разработки и регулирования государственных программ развития промышленности и выработки финансово-кредитной политики. Полученные теоретические и методологические результаты могут быть использованы блоком органов экономического управления Республики Таджикистан в процессе разработки отраслевых программ поддержки легкой промышленности с учетом особенностей институциональной среды и потенциалов банковской системы.

2. Коммерческие банки должны учесть особенностей кредитных отношений в легкой промышленности, выявленных по результатам теоретико-методологической части исследования, при разработке кредитных программ и кредитных продуктов, ориентированных на конкретные отрасли национальной экономики. Банки смогут применить эти результаты при разработке специальных кредитных

программ для предприятий легкой промышленности, предусматривающих гибкие условия кредитования с учетом производственного цикла, сезонности производства и структуры затрат.

3. Всестороннее видение экономической природы кредитных средств и их значения в обеспечении непрерывности и устойчивости промышленного производства, сформулированное в работе, можно использовать предприятиями легкой промышленности в ходе планировании своей финансово-экономической деятельности. Еще рекомендуется учет этих положений при разработке финансовых стратегий предприятий, особенно это касается выбора источников финансирования, оптимизации структуры капитала и управления оборотным капиталом.

4. Основные моменты, обнаруженные на основе анализа кредитоспособности банков и форм использования кредитных средств, еще и также возможность адаптации международного опыта могут быть реализованы при разработке механизмов государственной поддержки развития производства в отрасли легкой промышленности. Практическое применение результата возможно в рамках реализации программ льготного кредитования, процентной финансовой помощи и предоставлении государственных гарантий, адаптированных к условиям Республики Таджикистан и возможностям национальной банковской системы.

5. НБТ, а также уполномоченным регулирующим и управляющим органам отрасли легкой промышленности рекомендуется учитывать обнаруженные в исследовании проблемы системы банковского кредитования при разработке и совершенствования нормативно-правовой базы, регулирующей деятельность по кредитованию. НБТ и отдельные коммерческие банки представляется возможным

применить результаты исследования для корректировки требований к предоставлению кредитных средств реальному сектору экономики, а также для стимулирования долгосрочного кредитования и кредитования промышленных инвестиций.

6. Результаты исследования, представленные в разделе, посвященном оценке влияния банковского кредитования на развитие легкой промышленности и определению места данной подотрасли в структуре промышленного производства страны, могут быть использованы для разработки стратегий промышленного развития и программ замещения импорта. Практическая значимость результатов выражается в возможности обоснования приоритета легкой промышленности при распределении кредитных средств и разработке целевых программ финансирования для секторов национальной экономики.

7. Представленные в третьей главе исследования направления совершенствования банковского кредитования смогут использовать коммерческие банки при пересмотре механизмов оценки кредитоспособности клиентов из числа предприятий легкой промышленности и управления кредитными рисками. Практическое применение этих рекомендаций позволит повысить уровень доступа предприятий легкой промышленности к кредитам, одновременно снизить риски для банковской системы и повысить эффективность кредитных средств.

8. Обнаруженные при исследовании стратегические аспекты, подтверждающие необходимость расширения кредитной поддержки легкой промышленности, могут быть использованы при разработке долгосрочной политики промышленного кредитования и направлении инвестиций в предприятия легкой промышленности. Реализация этих рекомендаций способна укрепить позицию легкой

промышленности в национальной экономике, повысить уровень занятости населения и обеспечить устойчивое социально-экономическое развитие страны. Они также могут быть учтены при разработке отраслевых стратегий и региональных программ социально-экономического развития.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Банковский кредит частному сектору - Классация стран [Электронный источник] / Режим доступа: URL: https://ru.theglobaleconomy.com/rankings/bank_credit_to_the_private_sector/ (дата обращения 08.12.2024).
2. Бюллетени о мори банкӣ [Матн] / Банки миллии Тоҷикистон. - 2014. - № 12 (233). – 152 с.
3. Бюллетени о мори банкӣ [Матн] / Банки миллии Тоҷикистон. - 2016. - № 12 (257). – 144 с.
4. Бюллетени о мори банкӣ [Матн] / Банки миллии Тоҷикистон. - 2017. - № 12 (269). – 144 с.
5. Бюллетени о мори банкӣ [Матн] / Банки миллии Тоҷикистон. - 2018. - № 12 (281). – 124 с.
6. Бюллетени о мори банкӣ [Матн] / Банки миллии Тоҷикистон. - 2019. - № 12 (293). – 121 с.
7. Бюллетени о мори банкӣ [Матн] / Банки миллии Тоҷикистон. - 2020. - № 12 (305). – 122 с.
8. Бюллетени о мори банкӣ [Матн] / Банки миллии Тоҷикистон. - 2021. - № 12 (316). – 100 с.
9. Бюллетени о мори банкӣ [Матн] / Банки миллии Тоҷикистон. - 2022. - № 12 (329). – 103 с.
10. Бюллетени о мори банкӣ [Матн] / Банки миллии Тоҷикистон. - 2023. - № 12 (341). – 104 с.
11. Маркс, К. Капитал. Критика политической экономии. Том третий. Книга III: процесс капиталистического производства, взятый в целом [Текст] /

К. Маркс; перевод Клюкина П.Н. – Москва: издательство Манн, Иванов и Фербер, 2023. – 1200 с.

12. Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон 2024. Нашрияти расмӣ [Матн] / Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2024. – 429 с.

13. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ», 23.12.2022 [Сарчашмаи электронӣ] / Низоми дастрасӣ: URL: <https://www.president.tj/event/missives/27245> (санаи мурочиат: 08.12.2024).

14. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 [Сарчашмаи электронӣ] / Низоми дастрасӣ: URL: [https://mmk.tj/file/ стратегияи-миллии-рушди-ҷумҳурии-тоҷикистон-барои-давраи-то-соли-2030pdf-2](https://mmk.tj/file/стратегияи-миллии-рушди-ҷумҳурии-тоҷикистон-барои-давраи-то-соли-2030pdf-2) (санаи мурочиат: 08.12.2024).

15. Тоҷикистон: 30-соли истиклолияти давлатӣ. Маҷмуаи оморӣ [Матн] / Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2021. – 702 с.

16. Шарҳи таваррум. Бонки миллии Тоҷикистон [Сарчашмаи электронӣ] / Низоми дастрасӣ: URL: https://nbt.tj/tj/monetary_policy/shahri-tav/inflation.php (санаи мурочиат: 08.12.2024).

2. СПИСОК НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ СОИСКАТЕЛЯ УЧЕНОЙ СТЕПЕНИ

А. Публикации в рецензируемых научных изданиях

[1-А]. Миршарипов, Э.Қ. Таҳлили вазъи муосири ҷаҳолияти корхонаҳои муштарак дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Э.Қ. Миршарипов, А.С. Маҳмадуллоев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2020. - №1. - С. 152-157

[2-А]. Миршарипов, Э.Қ. Қарз ҳамчун омили асосии рушди иқтисодиёт [Матн] / Э.Қ. Миршарипов, Ш.

Умаршоева // Паёми молия ва иқтисод. – 2022. - №4/2 (34).
- С. 188-195

[3-А]. Миршарипов, Э.Қ. Роҳҳои баланд бардоштани иқтидори қарздиҳии низоми бонкӣ ба соҳаи саноати сабук [Матн] / Э.Қ. Миршарипов // Паёми молия ва иқтисод. – 2023. - №3 (37). - С. 414-423

[4-А]. Миршарипов, Э.Қ. Масъалаҳои қарздиҳии соҳаи саноат ва таъмини рушди он дар шароити имрӯза [Матн] / Э.Қ. Миршарипов // Паёми молия ва иқтисод. – 2023. - №4/2 (39). - С. 275-283

[5-А]. Миршарипов, Э.Қ. Баъзе масъалаҳои асосии таъмини қарздиҳӣ ба рушди соҳаи саноати сабук дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Э.Қ. Миршарипов // Идоракунии давлатӣ. – 2024. - №1 (66). - С. 132-142

[6-А]. Миршарипов, Э.Қ. Масъалаҳои рушди соҳаи саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дастгирии он дар шароити саноатикунонии босуръати мамлакат [Матн] / Ш.Қ. Хайрзода, Э.Қ. Миршарипов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2024. - №6-2. - С. 42-52

[7-А]. Миршарипов, Э.Қ. Масъалаҳои асосии баланд бардоштани иқтидори саноати мамлакат дар заминаи воситаҳои инноватсионӣ [Матн] / Э.Қ. Миршарипов, С.А. Алиев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2024. - №7. - С. 78-83

[8-А]. Миршарипов, Э.Қ. Нақши қарзҳои бонкӣ дар рушди соҳибкории истеҳсолӣ ва саноат дар минтақаи Рашт [Матн] / Э.Қ. Миршарипов, М.А. Ниёзов // Идоракунии давлатӣ. – 2024. - № 3 (68). - С. 48-55

[9-А]. Миршарипов, Э.Қ. Принципҳои асосии қарздиҳӣ ва аҳамияти онҳо дар муомилоти қарзӣ [Матн] / Э.Қ. Миршарипов, М.А. Ниёзов / Паёми молия ва иқтисод. – 2024. - №3 (42). - С. 218-230

Б. Публикации в других изданиях

[10-А]. Миршарипов, Э.Қ. Саҳми низоми бонкӣ дар рушди деҳот, тақвияти ҳунароҳои мардумӣ дар минтақаи Рашт: мушкilot ва роҳу услуби бартараф кардани онҳо [Матн] / Э.Қ. Миршарипов, М.А. Ниёзов // Паёми Донишқадаи омӯзгории Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт. – 2020. - №2 (2). - С. 70-74

[11-А]. Миршарипов, Э.Қ. Динамикаи нишондиҳандаҳои фоизи амалиётҳои бонкӣ ва таҳлили тағйирёбии он [Матн] / Э.Қ. Миршарипов, И.Қ. Чумаев // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Механизмҳои таъмини устувории молиявии ташкилотҳои қарзӣ дар шароити саноатикунонӣ ва иқтисодӣ инноватсионӣ» (10 феввали соли 2023), ДМТ - Душанбе. - С. 205-210

[12-А]. Миршарипов, Э.Қ. Воситаҳои қарзӣ сарчашмаи асосии рушди саноат [Матн] / Э.Қ. Миршарипов // Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ «Масъалаҳои мубрами баҳисобгирӣ муҳосибӣ, менеҷмент ва фаъолияти соҳибкорӣ дар шароити саноатикунонии босуръати мамлакат» (27 майи соли 2023), ДОТ дар н. Рашт. - С. 40-44

[13-А]. Миршарипов, Э.Қ. Масоили рушди фаъолияти соҳибкорӣ саноатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Э.Қ. Миршарипов // Паёми Донишқадаи омӯзгорӣ Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт. – 2023. - №3 (15). - С. 154-159

[14-А]. Миршарипов, Э.Қ. Масъалаҳои қарзидҳии соҳаи саноат ва таъмини рушди он дар шароити имрӯза [Матн] / Э.Қ. Миршарипов, Р. Давлатзода, М. Рустамзода // Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи «Афзалиятҳои рушди баҳши молиявӣ дар давраи гузариш ба иқтисодӣ рақамӣ» (07 декабри соли 2023), ДДМИТ - Душанбе. – С. 312-316

[15-A]. Миршарипов, Э.Қ. Таҳлил ва арзёбии қарздиҳии низоми бонкӣ дар рушди саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Э.Қ. Миршарипов // Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявии «Масоили рушди баҳисобирии муҳосибӣ, молия ва менеҷмент дар шароити рақамикунонии иқтисодиёт ва тақмили ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (14-уми март соли 2024), ДОТ дар н. Рашт-Рашт. – С. 44-52.

[16-A]. Миршарипов, Э.Қ. Нақши қарз дар пешрафти иқтисодиёт [Матн] / Э.Қ. Миршарипов, Ҳ.Ҷ. Давлатов // Паёми Донишқадаи омӯзгории Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт. Баҳши илмҳои ҳуқуқ, таърих ва иқтисод. – 2024. - №1 (1). – С. 157-165

[17-A]. Миршарипов, Э.Қ. Баҳодиҳии иқтидори истеҳсолию содиротии маҳсулотҳои саноатӣ ва дастгирии он дар заминаи қарзҳои бонкӣ [Матн] / Э.Қ. Миршарипов, А.С. Маҳмадуллоев // Паёми Донишқадаи омӯзгории Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт. Баҳши илмҳои ҳуқуқ, таърих ва иқтисод. – 2024. - №1 (1). – С. 173-181

[18-A]. Миршарипов, Э.Қ. Масъалаҳои асосии рушди соҳаи саноати сабук ва таъмини қарздиҳии он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Э.Қ. Миршарипов, А.Ш. Шарипов // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи «Масъалаҳои рушди хизматрасониҳои бонкӣ дар шароити гузариш ба низоми нави рақамикунонии иқтисодиёт» (18-19-уми апрели соли 2024), ДДД - Данғара. – С. 76-80

[19-A]. Миршарифзода, Э.Қ. Таҷрибаи хориҷии рушди саноати сабук ва дастгирии он дар шароити инноватсиякунонии раванди истеҳсолот [Матн] / Э.Қ. Миршарифзода // Паёми Донишқадаи омӯзгории Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт. Баҳши илмҳои ҳуқуқ, таърих ва иқтисод. – 2024. - №2 (2). – С. 181-189.

АННОТАТСИЯ

ба диссертатсияи Миршарифзода Эмомалӣ Қурбоналӣ дар мавзун «Воситаҳои қарзӣ ҳамчун сарчашмаи асосии рушди саноати сабук дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи ихтисоси 5.2.17 – Молия, муомилоти пулӣ ва қарз

Калимаҳои калидӣ: саноати сабук, низоми бонкӣ, саноатикунонӣ, муносибатҳои қарзӣ, воситаҳои қарзӣ, механизмҳои қарздиҳӣ, қарзҳои имтиёзнок, даври истеҳсолӣ, ниҳодҳои қарзӣ, дастгирии давлатӣ.

Мақсади асосии рисолаи илмӣ таҳияи муқаррароти назариявӣ ва тавсияҳои методӣ ҷиҳати тақмили истифодаи воситаҳои қарзӣ ҳамчун сарчашмаи асосии рушди саноати сабук дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва механизмҳои дастрасии корхонаҳои соҳа ба захираҳои қарзӣ мебошад.

Усулҳои таҳқиқот. Дар таҳқиқот усулҳои таҳлил ва таркиб, индуксия ва дедуксия, истисноӣ илмӣ ва ҷамъбаस्तкунӣ, усулҳои иқтисодию омӯрӣ, таҳлили муқоисавӣ, таҳлили сохторӣ, арзёбии қоршиносӣ истифода шудаанд.

Натиҷаҳои бадастомада ва навиғониҳои илмӣ таҳқиқот ин ҷиҳатҳоро дар бар мегиранд: таҳқиқи ҷанбаҳои назариявӣ ва масъалаҳои консептуалии низоми қарздиҳӣ, равшан кардани муқаррароти назариявии рушди муносибатҳои қарзӣ дар саноат дар шароити дигаргуниҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон; таҳияи механизмҳои танзими раванди қарздиҳии саноатӣ, муайян кардани имконияти мутобиксозии таҷрибаи байналмилалӣ қарздиҳии саноати сабук ба шароити институтсионалии Ҷумҳурии Тоҷикистон; ошкор кардани мушкilotи асосии қарздиҳии бонкӣ ба корхонаҳои саноати сабук, асоснок кардани таъсири воситаҳои қарзӣ ба рушди иқтисодии онҳо, муқаррар кардани мавқеи саноати сабук дар сохтори саноатии миллӣ; муайян кардани самтҳо ва механизмҳои тақмили қарздиҳии бонкӣ, беҳтар кардани шароити барғардонидани қарзҳо ва тавсеаи дастгирии қарзии корхонаҳои саноати сабуки Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Тавсияҳо оид ба истифодаи натиҷаҳо. Натиҷаҳо метавонанд аз ҷониби бонкҳо ва дигар ташкилотҳои қарзӣ дар низоми қарздиҳӣ ба корхонаҳои саноати сабук истифода шаванд.

Соҳаи истифодаи натиҷаҳо. Натиҷаҳо дар амалии қарздиҳии бонкҳои тичоратӣ ба корхонаҳои саноати сабук, инчунин, дар раванди таълими донишҷӯёни ихтисоси «Молия ва қарз» истифода мешаванд.

АННОТАЦИЯ

**к диссертации Миршарифзода Эмомали Курбонали на тему
«Кредитные средства как основной источник развития легкой
промышленности в Республике Таджикистан» на соискание
ученой степени кандидата экономических наук по специальности
5.2.17-Финансы, денежное обращение и кредит**

Ключевые слова: легкая промышленность, банковская система, индустриализация, кредитные отношения, кредитные средства, механизмы кредитования, льготные кредиты, производственный цикл, кредитные институты, государственная поддержка.

Основная цель научной диссертации – разработка теоретических положений и методических рекомендаций по совершенствованию использования кредита как основного источника развития легкой промышленности в Республике Таджикистан и механизмов доступа предприятий отрасли к кредитным ресурсам.

Методы исследования. В исследовании использовались методы анализа и синтеза, индукции и дедукции, научной абстракции и обобщения, экономико-статистические методы, сравнительный анализ, структурный анализ и экспертные оценки.

Достигнутые результаты и научная новизна исследования включают: исследование теоретических аспектов и концептуальных вопросов системы кредитования, уточнение теоретических положений развития кредитных отношений в промышленности в условиях экономических преобразований Республики Таджикистан; разработка механизмов регулирования процесса промышленного кредитования, определение возможности адаптации международной практики кредитования легкой промышленности к институциональным условиям Республики Таджикистан; выявление основных проблем банковского кредитования предприятий легкой промышленности, обоснование влияния кредитных средств на их экономическое развитие, установление позиции легкой промышленности в структуре национальной промышленности; определение направлений и механизмов совершенствования банковского кредитования, улучшение условий погашения кредитов и расширение кредитной поддержки предприятий легкой промышленности Республики Таджикистан.

Рекомендации по использованию результатов. Результаты могут быть использованы банками и другими кредитными организациями в систему кредитования легкой промышленности.

Область применения результатов. Результаты используются в практике кредитования коммерческими банками предприятий легкой промышленности, а также в процессе обучения студентов специальности «Финансы и кредит».

ABSTRACT

to the dissertation of Mirsharifzoda Emomali Kurbonali on "Credit funds as the main source of development of light industry in the Republic of Tajikistan" for the degree of Candidate of Economic Sciences in specialty 5.2.17-Finance, money circulation and credit

Keywords: light industry, banking system, industrialization, credit relations, credit funds, lending mechanisms, preferential loans, production cycle, credit institutions, state support.

The main objective of this scientific dissertation is development of theoretical principles and methodological recommendations for improving the use of credit as the main source of development of light industry in the Republic of Tajikistan and mechanisms for access of enterprises in the industry to credit resources.

Research Methods. The study used methods of analysis and synthesis, induction and deduction, scientific abstraction and generalization, economic and statistical methods, comparative analysis, structural analysis and expert assessments.

The results and scientific novelty of the study include: Study of theoretical aspects and conceptual issues of the credit system, clarification of theoretical provisions for the development of credit relations in industry in the context of economic transformations in the Republic of Tajikistan; development of mechanisms for regulating the process of industrial lending, determination of the possibility of adapting international practice of lending to light industry to the institutional conditions of the Republic of Tajikistan; identification of the main problems of bank lending to light industry enterprises, substantiation of the impact of credit funds on their economic development, establishment of the position of light industry in the structure of national industry; determination of directions and mechanisms for improving bank lending, improving the terms of loan repayment and expanding credit support for light industry enterprises of the Republic of Tajikistan.

Recommendations for the use of the results. The results can be used by banks and other credit institutions in the light industry lending system.

Scope of application. The results are used in the practice of commercial banks providing loans to light industry enterprises, as well as in the training process for students majoring in «Finance and Credit».

Ба чопаш 16.03.2026 имзо шуд.
Андозаи 60x84 1/16. Коғази офсетӣ.
Адади нашр 100 нусха. 1,5 ҷузъи чопӣ.
Дар матбааи ДМТ чоп шудааст.
734025, ш. Душанбе, Буни Ҳисорак

Подписано в печать 16.03.2026 Формат 60x84 1/16.
Бумага офсетная. Тираж 100 экз. Усл.п.л. 1,5.
Отпечатано в типографии ТНУ
734025, г. Душанбе, Буни Хисорак